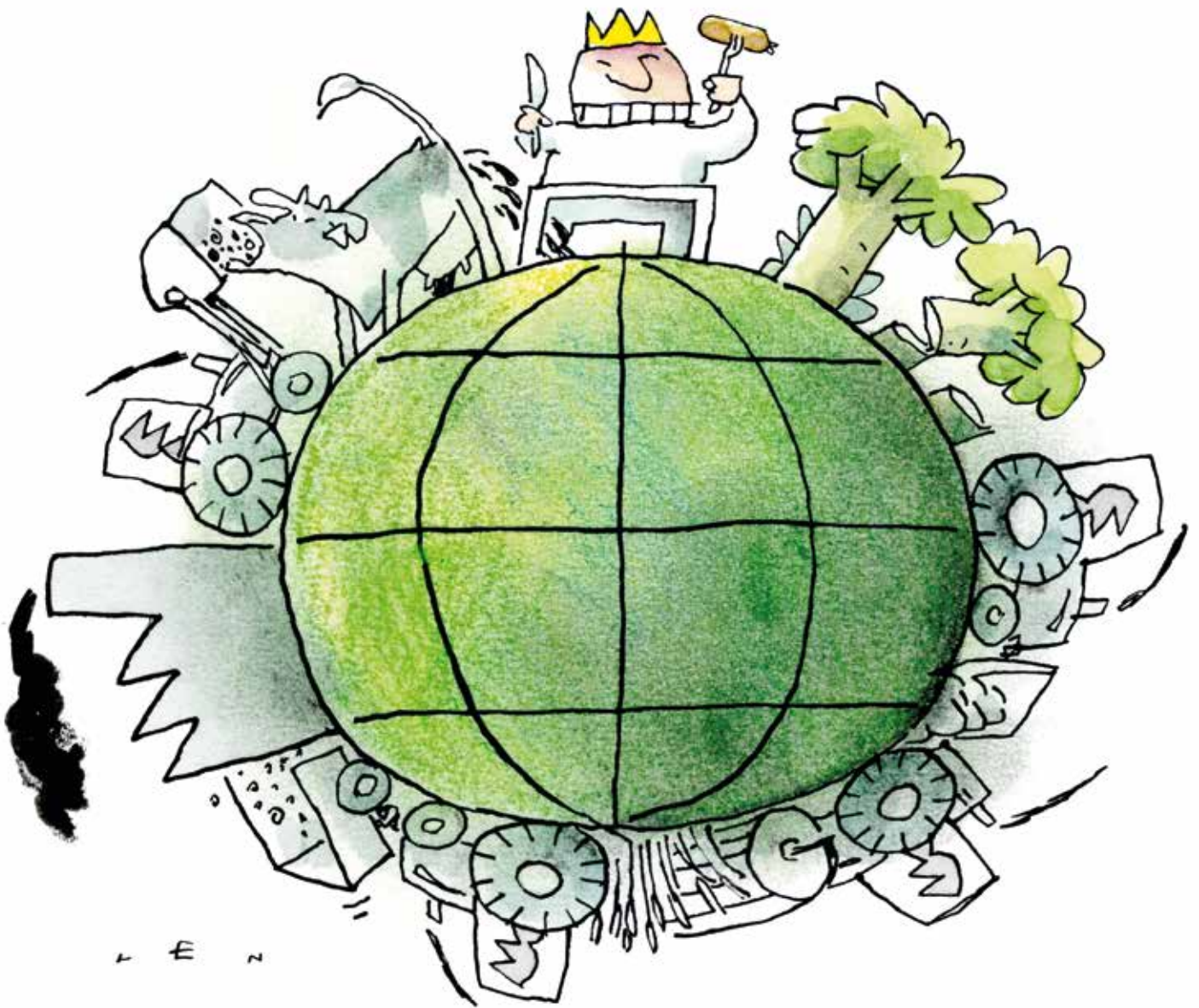

SPANNING

VOEDSEL EN KAPITAAL

Wiel Senden en Remi Poppe van het SP-MilieuAlarmteam. Poppe was in 2001 ook betrokken bij de oprichting van Platform Aarde Boer Consument.

VOEDSEL EN KAPITAAL

tekst: Redactie Foto: archief SP

‘De noodklok luidt over onze landbouw. Onze boerenstand is in korte tijd gehalveerd. Voor onze voedselvoorziening zijn we steeds meer afhankelijk van multinationals en internationale handelaren. We kunnen zelf niet meer bepalen wat en hoe we willen verbouwen, verwerken en consumeren. Waarom krijgt de boer niet genoeg voor zijn centrale taak: betrouwbare voedselproductie en behoud van het platteland?’

De tekst zou nu geschreven kunnen zijn, maar komt uit 2002. Aarde, Boer, Consument lanceert dan zijn manifest: een platform van progressieve landbouworganisaties, bij elkaar gebracht door de SP. Het platform streeft naar een ander landbouwsysteem dat meer oog heeft voor boer, dier en milieu.

Nog niet één procent van de Nederlandse beroepsbevolking is boer, terwijl zij ongeveer 80 procent van het landschap beheren. De landbouw is in Nederland sinds de Tweede Wereldoorlog flink geïntensiveerd. 60.000 Nederlandse boeren produceren nu drie keer onze nationale voedselbehoefte en we zijn het tweede exportland van landbouwproducten ter wereld.

Daarmee wonen we de zekerheid van altijd genoeg voedsel voor een lage prijs. Maar met de welvaart kwamen nieuwe problemen. Houtwalleetjes en weidevogels verdwenen uit de cultuurlandschappen. Veeziektes en voedselschandalen wierpen vragen op over wat er in ons eten zit en wie de productie controleert. In Nederland kregen we milieuverontreiniging en

mestoverschotten, in veel andere landen monoculturen en uitbuiting. Overal ter wereld krijgen boeren te weinig betaald voor de meest basale bezigheid van de mens: het voeden van zichzelf en zijn omgeving. Het drijft ze tot schulden, armoede en in sommige gevallen zelfs tot zelfmoord.

De gevolgen zijn intrinsiek aan een kapitalistisch voedselsysteem. Boeren staan onder druk om voor een zo laag mogelijke prijs zoveel mogelijk te produceren. De winsten daarvan concentreren zich bij een paar grote voedselbedrijven. In dit nummer van Spanning lees je hoe de machtsverhoudingen in ons voedselsysteem liggen, wie verliest, wie wint, en hoe het rechtvaardiger en duurzamer kan.

IN DIT NUMMER

4 RADICALE KOERSWIJZIGING IN DE LANDBOUW NODIG

Een pleidooi voor boerenlandbouw met respect voor de natuur, hart voor dierenwelzijn en een goede band met de gemeenschap

Jules Iding

6 DE LAATSTE BOER?

Een geschiedenis van de landbouw en de boerenstand in Nederland

Tijmen Lucie

9 DE VELDSLAG OP HET PLATTELAND

De boer moet altijd maar meer en goedkoper produceren, maar houdt er zelf steeds minder aan over

Remco Bouma

12 ZET TECHNOLOGIE IN TEN DIENSTE VAN ONS ALLEMAAL

Microbioloog en wetenschapsjournalist Hidde Boersma stelt dat we nieuwe technologieën zoals genetische modificatie moeten inzetten om mensen in ontwikkelingslanden een beter leven te geven

Eduard van Scheltinga

14 DE SOCIALISTISCHE GRAANUNIE VAN SICCO MANSHOLT

Na de Tweede Wereldoorlog verenigde Sicco Mansholt de belangen van arbeiders en boeren om nooit meer een hongervinter mee te hoeven maken

Bart Linssen

16 CONCENTREER EN HEERS

Hoe kapitaal en macht zich concentreren bij drie agro-chemiereuzen

Bart Linssen

19 VOEDSEL, VRIJHANDEL EN MACHT

Westerse voedselimperies bepalen de regels van het spel dat zij zelf winnen

Remco Bouma

22 MACHT EN ONMACHT IN DE VOEDSELVOORZIENING

Hoe supermarkten boeren onder druk zetten om met de laagste prijs genoeg te nemen

Dennis de Jong en Femke Reudler Talsma

24 DE VOEDSELINSPECTIE IS UITGEBEEND

Volgens onderzoeksjournalist Marcel van Silfhout is onze voedselinspectie kapot bezuinigd, waardoor we de ene na de andere voedselaffaire hebben

Eduard van Scheltinga

26 EEN NIEUWE REVOLUTIE IN DE LANDBOUW IS NODIG

De inzet van de SP voor een landbouw die beter is voor mens, dier en milieu

Frank Futselaar

COLOFON

Spanning wordt uitgegeven door het Wetenschappelijk Bureau van de SP.

Een abonnement kost 25 euro per jaar voor niet-leden. De betaling gaat per incasso.

Abonnementenadministratie

Snouckaertlaan 70
3811 MB Amersfoort
T (088) 243 55 40
E administratie@sp.nl

Redactieadres

Snouckaertlaan 70
3811 MB Amersfoort
T (088) 243 55 35
E spanning@sp.nl

Redactie

Tijmen Lucie, Bart Linssen
Eduard van Scheltinga,
Remco Bouma
Tekstredactie
Daniël de Jongh
Redactieraad
Ron Meyer, Hans van Heijningen, Lieke Smits

Basisontwerp

Thonik en BENG.biz
Vormgeving
Robert de Klerk, Nenad Mečava, Gonnje Sluijs
Illustratie cover
Len Munnik

Tenzij anders vermeld, is op de inhoud van deze publicatie de Creative Commons Naamsvermelding-Niet Commercieel-Geen Afgeleide Werken 3.0 Nederland licentie van toepassing. creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/nl

DE SP ZET ZICH IN VOOR MENSELIJKE WAARDIGHEID, GELIJKWAARDIGHEID EN SOLIDARITEIT

PLEIDOOI VOOR BOERENLANDBOUW RADICALE KOERSWIJZIGING IN DE LANDBOUW NODIG

Tekst: Jules Iding Foto: wytze / flickr.com CC

Nederland is opgeschrikt door grootschalige mestfraude en gesjoemel met het aantal koeien, waardoor het gevaar voor de volksgezondheid toeneemt. De boerenvoormannen huilen krokodillentranen en landbouwminister Carola Schouten wil hard tegen de megafraude optreden. Dat maakt geen einde aan de diepe crisis die de sector doormaakt. Een radicale koerswijziging van de landbouw is noodzakelijk.

Onder de visionaire boerenvoorman en politicus Sicco Mansholt is in de jaren zestig van de vorige eeuw de basis gelegd voor de grootschalige ondernemerslandbouw. Mansholt wilde de honger uitbannen en de boerenstand verheffen, door een goed inkomen te bieden. Schaalvergroting, specialisatie en intensivering leken daarvoor noodzakelijk. De intensieve veehouderij werd geboren. Al in 1972 kwam Mansholt, mede onder invloed van de Club van Rome, tot de conclusie dat hij de verkeerde weg was ingeslagen. Er werd meer dan voldoende voedsel geproduceerd, maar lang niet alle boeren verdienden een redelijk inkomen en de schaalvergroting en intensivering gingen ten koste van natuur, milieu en landschap. Mansholt bleek echter een roepende in de woestijn.

We zijn nu vijfenveertig jaar verder en wat is het resultaat? De agrarische sector, daarin gesteund door de politiek en de Wageningse wetenschap, wist van geen wijken. Schaalvergroting en specialisatie zijn in de hoogste versnelling doorgegaan. Het gemengde agrarische gezinsbedrijf, waarin de productie van melk, vlees en veevoer in evenwicht was met het milieu, is grotendeels uit de markt geprijsd. Er wordt veel meer voedsel geproduceerd dan we in ons land nodig hebben. Nederland, met zijn

0,04 procent van het aardoppervlak, behoort nu met zijn voedslexport tot de top van de wereld. Daarvoor wordt er immens veel veevoer geïmporteerd en blijft er een overvloed aan mest in ons land achter.

ECOLOGISCHE RAMP, GEZONDHEID OP HET SPEL

De keerzijde van de medaille is dat zich op het platteland een ecologische ramp voltrekt. Het aantal broedvogelparen op het boerenland is de laatste vijftientig jaar met 75 procent achteruit gegaan, het aantal vogelsoorten met 45 procent. De biomassa aan insecten in natuurgebieden is met 75 procent gedaald. In de weilanden verdringt het Engels raaigras alle andere planten. Op de maïsakkers, graanakkers en groenteteeltpercelen worden alle planten die er van nature voorkomen, kapotgespoten met landbouwgif. Het grondwater is aanzienlijk gedaald en de bodem is veelal zo dood als een pier. In het landschap heeft kaalslag plaatsgevonden. De meeste houtwallen, ruige overhoeken en bloemrijke slootkanten zijn verdwenen. Megastallen domineren het landschap.

‘Op het platteland voltrekt een ecologische ramp’

De intensieve veehouderijen hebben ook steeds grotere effecten op onze gezondheid. Maar liefst vijftig- tot honderdduizend mensen zijn in de laatste tien jaar besmet geraakt met de Q-koorts. Daarvan zijn er inmiddels voor zover bekend 74 overleden. Honderden patiënten zijn er slecht aan toe. Hun leven wordt geruïneerd door chronische vermoeidheid, spier- en gewrichtspijnen, arbeidsongeschiktheid, depressiviteit en financiële nood.

Ook het dierenwelzijn staat op het spel. Melkkoeien worden na 5 jaar afgeschreven, varkens worden in 4 tot 6 maanden vetgemest en kippen gaan al na 6 weken naar de slacht, meestal zonder ooit in de buitenlucht te zijn geweest. Er worden nog steeds te veel antibiotica toegediend.

BAND MET SAMENLEVING VERLOREN

De relaties tussen aarde, boer en consument raken steeds verder verstoord. Het verzet tegen megastallen en mestfabrieken groeit. De overheid en landbouwwetenschap lopen achter de feiten aan. Geen enkele doelstelling om aan deze onoverwinnelijke gang van zaken een einde te maken, wordt gehaald. Van een fundamentele koerswijziging is geen sprake. Het blijft dweilen met de kraan open.

Veel boeren zijn door deze ontwikkelingen de band met de samenleving verder aan het verliezen. Belangrijkste oorzaak? Veel te veel dieren en dus veel te veel mest. De nieuwe regering profileert zich als een vooruitstrevend klimaatkabinet, dat voorop wil lopen om de doelen van het klimaatakkoord van Parijs te halen. De Stichting Natuur en Milieu rekende uit dat daarvoor in 2030 het aantal koeien en varkens met 40 procent moet dalen en het aantal kippen met 20 procent. Maar niets daarvan staat te lezen in het regeerakkoord. Meer (fraudegevoelige) regelgeving, meer controle, meer mestfabrieken, nog verfijndere technieken, nog groter en kapitaalintensiever – dat is het antwoord van de sector, de wetenschap en de overheid.

MACHT VAN HET KAPITAAL

Een blik op de Quote 500 laat zien dat 10 procent van rijkste Nederlanders multimiljonairs zijn die hun geld verdienen in de agribusiness. Het meest lucratief blijkt de handel in diervoeders en zaden. Toch zijn het op

wereldschaal maar kleine spelers. Daar zijn het de grote handelshuizen ADM, Bunge, Cargill en het op de Zuidas gevestigde Louis Dreyfus die de dienst uitmaken. Deze hebben samen een omzet van 250 miljard euro en controleren 70 procent van de wereldwijde graanhandel en een groot deel van de sojahandel. Ze breiden hun invloed uit tot de voedingsindustrie en begeven zich via *hedging* ook op de financiële markten. In feite is er van een echte vrije markt geen sprake meer. De accumulatie van hun kapitaal en kennis vormt hier een ongekende macht, die in staat is de vrijhandel te manipuleren. Op grote schaal slepen ze veevoer en voedsel over de wereld, waarbij ze de landbouw in de Derde Wereld steeds meer in hun greep krijgen. Maar ook onze geïndustrialiseerde landbouw, met hoge kapitaalsinvesteringen, past goed in hun straatje. Deze handelshuizen, en in het verlengde daarvan de supermarktketens, bepalen de prijs voor boer en consument. De marges waartegen boeren hun producten moeten leveren staan sterk onder druk. Van de veeboeren in ons land heeft 40 procent een gezinsinkomen lager dan 22.500 euro per jaar. De keus is dan stoppen, wat op grote schaal ook gebeurt, of gefaciliteerd door de overheid de vlucht naar voren nemen. Nog grootschaliger en

kapitaalintensiever produceren waardoor de kostprijs kan worden gedrukt.

BOERENLANDBOUW ALS ALTERNATIEF

Met schaalvergroting en intensivering zitten we op een heilloze, doodlopende weg. Boerenlandbouw is het alternatief. Dat betekent: boeren met respect voor de natuur en het landschap, met een hart voor dierenwelzijn en met een goede band met de gemeenschap. De agrarische productie vindt bij boerenlandbouw weer plaats in een gevarieerd landschap, met aantrekkelijke boerenlandnatuur en aangepast waterbeheer. Er is meer oog voor het natuurlijk gedrag van dieren. Het vee heeft meer leefruimte en komt ook buiten. Het antibioticagebruik is geminimaliseerd en de dieren worden tijdig geënt om epidemieën te voorkomen. Er wordt gestopt met het gebruik van landbouwgif en er wordt niet meer gemest dan de gewassen kunnen opnemen. Het gevolg is een aanzienlijke afname van het aantal koeien, varkens en kippen en derhalve afscheid van onze prominente rol op de wereldmarkten en ook afscheid van de mestfabrieken. Het areaal grasland zal afnemen, ten gunste van akkerland dat dan beschikbaar komt voor

de productie van eiwitrijk voedsel en veevoer.

Er wordt meer geproduceerd voor lokale en regionale markten, zodat de macht van de grote handelshuizen en supermarkten wordt ingeperkt. De landbouw wordt op deze manier echt circulair en het platteland wordt weer aantrekkelijk voor de grote groep mensen die in de steden en dorpen wonen.

Er zijn voldoende voorbeelden in ons land dat boeren op deze manier ook een goed gezinsinkomen kunnen verdienen. Meestal gaat het om gezinsbedrijven in vele variëteiten. Er zijn er die er zorg of recreatie bijdoen, zelf landbouwproducten verwerken en leveren aan de lokale markten. Het zijn de pioniers die niet geloofden in de koers van alsmat groter en intensiever. Ze roeiden tegen de stroom van Mansholt in.

Er is alle reden om de koers van onze landbouw radicaal om te gooien. Dat vraagt vooral om politieke moed. De moed om gebaande wegen te verlaten en de relatie tussen aarde, boer en consument na vijfenveertig jaar dwalen te herstellen.

Jules Iding (1948) is landschapsarchitect en werd in 1996 de eerste wethouder van de SP in Oss. Later hield hij zich als eerste gedeputeerde van de SP in Noord-Brabant, bezig met ecologie en handhaving.

DE LAATSTE BOER?

Tekst: Tijmen Lucie Foto: Piet Osefius (CC BY-NC-ND 2.0)

Van oudsher behoren de Nederlandse boeren tot de meest productieve ter wereld. Lange tijd ging productiviteitsstijging gepaard met een toename van het aantal landbouwers, maar dat veranderde fundamenteel na de jaren zestig. De modernisering van de landbouw die toen plaatsvond, leidde tot een snelle afname van het aantal boeren.

Voor de Nederlandse landbouw kwamen de grote veranderingen rond het midden van de negentiende eeuw op gang, gestimuleerd door een periode van vrijhandel en door de transportrevolutie die zich voltrok met de komst van stoomschepen en spoorwegen. Door de toenemende vraag vanuit een snel groeiende Europese bevolking en de voorspoedige ontwikkeling van de economie in de sterk industrialiserende buurlanden, stegen de landbouwprijzen na 1840 aanzienlijk. De Nederlandse landbouw speelde in op de groeiende vraag, uit met name Groot-Brittannië, naar 'luxere' producten als vlees, groente en fruit. Vooral in de zandgebieden van Noordoost- en Oost-Nederland ontstonden vele nieuwe, kleine, gemengde boerenbedrijven. Ook de tuinbouw nam een hoge vlucht. Meer dan voorheen het geval was geweest, richtte de Nederlandse landbouw zich op de export. Vaak wordt deze sterke oriëntatie op de export gezien als een van de oorzaken dat de agrarische sector zo'n belangrijke rol bleef spelen in onze economie. Dit was af te lezen aan het hoge percentage van de beroepsbevolking dat in de landbouw werkzaam was. Tot in de eerste twee decennia van de twintigste eeuw nam het absolute aantal boeren zelfs nog toe, en het bleef daarna hoog tot 1950 (zie grafiek).

Vanaf de jaren zeventig van de negentiende eeuw werd de Europese markt overspoeld met goedkoop graan uit de Verenigde Staten, dat met moderne stoomschepen in grote hoeveelheden naar Europa werd

getransporteerd. Als gevolg van deze toenemende toevoer van graan en ook andere landbouwproducten, kwam er rond 1880 een abrupt einde aan de stijging van de landbouwprijzen. De 'grote landbouwcrisis' duurde in Nederland van omstreeks 1878 tot 1895. Vooral de akkerbouw – meer specifiek de graanteelt – werd hard getroffen.

EMANCIPATIE KLEINE BOEREN

Tijdens de 'grote landbouwcrisis' en de daaropvolgende periode van economische bloei, kwamen de ontwikkelingen in de landbouw in een stroomversnelling. Vooral na 1895 toen de industrialisatie in Nederland goed op gang was gekomen, werden allerlei technische en economische vernieuwingen op grote schaal toegepast. Een van de belangrijkste innovaties uit die tijd was de introductie van kunstmest, waardoor de landopbrengsten enorm verhoogd konden worden. Een andere innovatie die niet onvermeld mag blijven, was het ontstaan van coöperaties in

allerlei sectoren van de landbouw – van coöperatieve zuivelfabrieken tot aankoopverenigingen en boerenleenbanken. Coöperaties stelden vooral kleine boeren in staat om te profiteren van het schaalvoordeel dat zij boden bij de aankoop en verwerking van producten. Daarnaast gaven zij boeren de mogelijkheid om hun producten tegen betere voorwaarden af te zetten. Al deze coöperatieve innovaties leidden tot de emancipatie van de kleine boeren. Tijdens de economische bloeiperiode tot aan het begin van de Eerste Wereldoorlog, waren zij min of meer in staat om een zelfstandig bestaan in de landbouw op te bouwen.

Van ander groot belang voor de ontwikkeling van de landbouw was dat

de overheid zich vanaf de jaren tachtig van de negentiende eeuw meer met de sector ging bemoeien. Dankzij de grote internationale landbouwtenoonstelling die in 1884 in Amsterdam werd gehouden, raakte de overheid ervan doordrongen dat Nederland achterliep ten opzichte van andere landen op het gebied van onderzoek, voorlichting en onderwijs. Mede op aandringen van de landbouworganisaties die verenigd waren in het Nederlands Landbouw Comité (NLC) benoemde de regering in 1886 een staatscommissie die de taak kreeg om een onderzoek in te stellen naar de toestand van de landbouw en voorstellen te doen op welke wijze de overheid de ontwikkeling van de landbouw kon stimuleren. De belangrijkste voorstellen die de commissie deed hadden betrekking op landbouwonderwijs en het opzetten van een land- en tuinbouwvoorlichtingsdienst en proefstations voor landbouwwetenschappelijk onderzoek. Onderzoek, voorlichting en onderwijs werden de drie speerpunten van het overheidsbe-

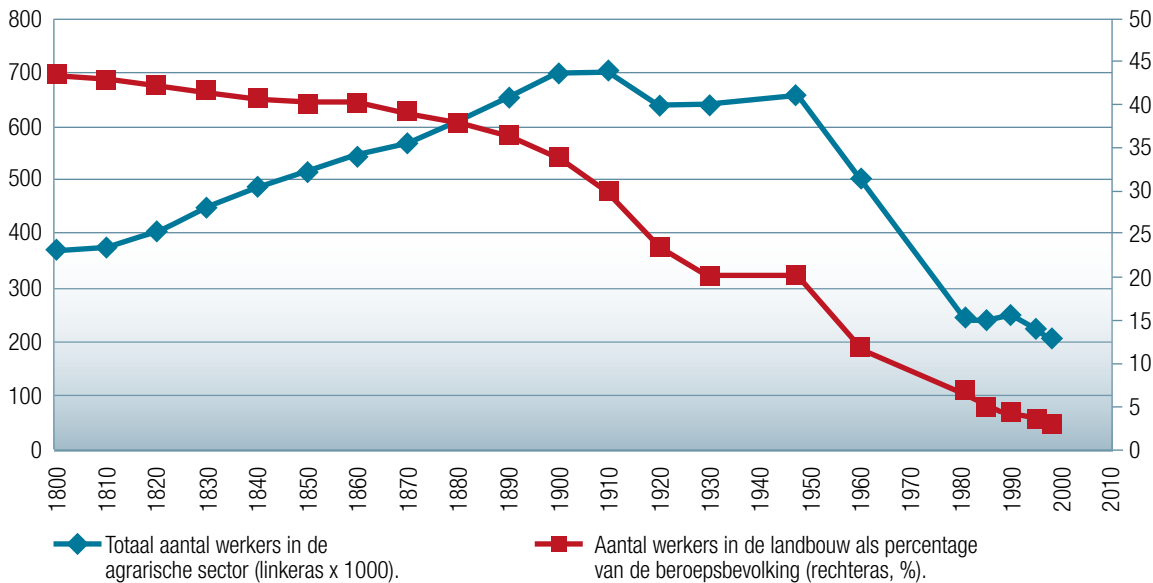
De overheid onthield zich van ingrijpen in de markt en de prijzen

leid, dat bekendheid kreeg onder de naam 'ovo-drieluik'. Dat droeg in belangrijke mate bij aan het succes van het Nederlandse landbouwbeleid, vooral in de eerste decennia na de Tweede Wereldoorlog. De overheid onthield zich verder van ingrijpen in de markt en de prijzen, vanwege het belang van de export en de nog altijd dominante laissez-faire-politiek. Dat veranderde aan het begin van de jaren dertig, toen Nederland getroffen werd door een wereldwijde economische crisis.

OVERHEID GRIJPT IN

In de jaren daarvoor was de extreme exportafhankelijkheid van de Nederlandse landbouw al op pijnlijke wijze aan het licht gekomen. Als gevolg van de wereldwijd toegenomen

WERKERS IN DE LANDBOUW, 1800-2000, IN ABSOLUTE AANTALLEN EN ALS PERCENTAGE VAN DE BEROEPSBEVOLKING.

Bron: CBS. Uit: M. de Haas, Two centuries of state involvement in the Dutch agro sector, p.16.

landbouwproductie en economische problemen in landen die onze producten importeerden, waren de landbouwprijzen in de loop van de jaren twintig zozeer gedaald dat een zelfstandige boer er nauwelijks nog van rond kon komen. Toen het buitenland vervolgens steeds meer importbeperkende maatregelen instelde, was de crisis compleet. Onder druk van de landbouworganisaties en het parlement kwam de overheid vanaf begin 1930 met een reeks crisiswetten, culminerend in de Landbouwcrisiswet van 1933/1934, om de land- en tuinbouw van de ondergang te redden. Boeren kregen aanzienlijke financiële steun, maar moesten daarvoor wel hun productie beperken.

Deze crisiswetgeving betekende een breuk met het verleden. Tot 1930 was het overheidsbeleid vooral faciliterend van aard geweest. Daarna werd het sterk regulerend van karakter. Volgens landbouwhistoricus Jan Bieleman heeft de overheid haar greep op het boerenbedrijf sindsdien niet meer losgelaten. Hij beschouwt de crisiswetgeving uit de jaren dertig als een 'fundamenteel keerpunt in de verhouding tussen boer en overheid'.

MEER PRODUCTIE, MINDER ARBEID

Na de Tweede Wereldoorlog moest het land weer opgebouwd worden. Eerste prioriteit voor de overheid was het

herstel van de voedselvoorziening tegen lage consumentenprijzen. Daarnaast moest de landbouwexport bevorderd worden om de betalingsbalans in evenwicht te brengen en voor de boeren diende een redelijk inkomen te worden gegarandeerd. Een belangrijke factor die bijdroeg aan het herstel was de beschikbaarheid van kapitaal en technologie uit de Verenigde Staten, als onderdeel van het Marshallplan.

Toen de voedselproductie binnen een paar jaar weer op peil was, richtte het overheidsbeleid zich volledig op economische ontwikkeling en groei. Een belemmerende factor daarbij was het grote aantal kleine boerenbedrijven dat volgens velen in de jaren vijftig 'de zwakste schakel in de agrarische bedrijfstak' vormde. Dit probleem had zich al in de jaren twintig gemanifesteerd en stond bekend als het 'kleinboerenvraagstuk'. Er waren eigenlijk te veel werkers voor de gecultiveerde grond, waardoor het gezinsinkomen te laag was, evenals de arbeidsproductiviteit. Dit speelde vooral bij de kleine gemengde bedrijfjes in de zandgebieden, maar ook elders in het land. Toen begin jaren zestig als gevolg van de economische groei het algehele loonpeil steeg, betekende dit voor de boeren hogere loonkosten. Tegelijkertijd bleven de inkomsten van de boeren achter, omdat de prijzen van

hun producten zoals melk en tarwe, nauwelijks meer stegen. Zij moesten daarom meer produceren om eenzelfde inkomen te verdienen als in andere sectoren van de economie inmiddels gebruikelijk was. Een fundamentele koerswijziging werd daarom noodzakelijk geacht. Waar voorheen de nadruk had gelegen op het verbeteren van allerlei teelttechnieken, werd er nu vooral gekeken naar mogelijkheden om zoveel mogelijk arbeid te besparen. Zowel het overheidsbeleid als het landbouwkundig onderzoek richtte zich op het vergroten van de arbeidsproductiviteit, zonder daarbij overigens het streven naar een zo groot mogelijke grondproductiviteit uit het oog te verliezen. Dit alles samen vormde volgens de eerder genoemde Jan Bieleman de ingrediënten voor een 'tot dan toe ongekend proces van mechanisatie, intensivering, specialisatie, rationalisering en schaalvergroting'. Kort gezegd moest in de landbouw arbeid plaatsmaken voor kapitaal.

STRUCTUURBELEID

Het mechanisatieproces was vooral zichtbaar door de vervanging van het trekpaard door de trekker, maar ook door de komst van de melkmachine en de maaidorser. Het proces van intensivering kwam met name tot uiting in het snel toenemende gebruik van kunstmest, en dan specifiek van

stikstofmeststoffen. De tendens tot specialisatie leidde ertoe dat de gemengde boerenbedrijven, die vaak meerdere producten voortbrachten, plaatsmaakten voor gespecialiseerde melkveehouderijbedrijven, varkensboeren en kippenboeren. Het proces van rationalisatie en schaalvergroting dat zich bij dit alles voltrok, werd actief door de overheid ondersteund in het kader van het zogenaamde 'structuurbeleid'. Een belangrijk instrument daartoe waren de ruilverkavelingen, waarbij het traditionele boerenlandchap grootschalig op de schop ging, om het aan te passen aan de nieuwe eisen van rationaliteit en efficiëntie. Met behulp van forse overheidssubsidies werd de ontsluiting van het Nederlandse platteland aanzienlijk verbeterd, werden boerderijen verplaatst en werden de perceelgrootte en –vorm aangepast. Met als doel om moderne landbouwbedrijven te creëren met lage arbeidskosten voor elk gemaakt product.

OVERSCHOTTEN

Landbouwbeleid was na de Tweede Wereldoorlog aanvankelijk een nationale aangelegenheid, maar dat veranderde met de oprichting van de Europese Economische Gemeenschap (EEG) in 1957. Toen werd een gemeenschappelijk landbouwbeleid ontwikkeld dat moest zorgen voor een stabiele voedselproductie, lage consumentenprijzen en een redelijk inkomen voor de boeren binnen de Europese Gemeenschap. In dit systeem kregen boeren een gegarandeerde prijs voor hun producten, ze konden hun producten altijd afzetten en er waren allerlei subsidies om het bedrijf verder te ontwikkelen. Al snel oversteeg de productie de vraag en ontstonden er grote, kostbare landbouwoverschotten. Eind jaren zestig kwam Eurocommissaris Sicco Mansholt (1908-1995), een van de architecten van het gemeenschappelijk landbouwbeleid en van 1945 tot 1958 de eerste naoorlogse minister van landbouw, met een plan om de productie te begrenzen. In het Mansholt-plan moesten kleine familiebedrijven plaatsmaken voor grootschalige en rationeel gerunde bedrijven. Vóór 1980 moest het aantal boerenbedrijven gehalveerd zijn. Tegen het plan van Mansholt kwamen boeren in 1971 massaal in verzet. Van

productiebeperking kwam dan ook weinig terecht. Ook in Nederland bleven de landbouwoverschotten toenemen, evenals het gebruik van mest en bestrijdingsmiddelen. Pas in 1984 werd met het melkquotum, dat overigens in 2015 weer is afgeschaft, de eerste Europese maatregel ingevoerd om de landbouwproductie te beperken. Onder druk van de vrijhandelsverdragen werden vanaf de jaren negentig de Europese subsidies op landbouwproducten teruggeschroefd en namen de overschotten af. Toch is de landbouw nog altijd goed voor bijna 40 procent van de totale uitgaven van de EU.

LANDBOUW ONDER DRUK

Aanvankelijk was er in Nederland nauwelijks maatschappelijke weerstand tegen de op groei en productiviteitsstijging gerichte landbouw. Deze paste uitstekend in de toenmalige expanderende economie. Bovendien vonden boeren die moesten stoppen met hun bedrijf makkelijk werk in andere sectoren. Vanaf de jaren zeventig werden er echter steeds meer vraagtekens gezet bij de intensieve productiemethoden, het beslag op schaarse grondstoffen en ruimte, en de kwaliteit van de producten zelf. Bovendien had de sterk toegenomen intensiteit van de landbouw weliswaar de inkomens van de boeren op een redelijk peil gebracht, maar legde deze tegelijkertijd een te zware belasting op milieu, natuur en landschap. Geleidelijk kwam er meer en bredere kritiek op de intensieve landbouw en kreeg de sector een negatiever imago als gevolg van milieuproblemen en voedselveiligheidscrises.

De innige samenwerking tussen de overheid en de agrarische sector, die na de Tweede Wereldoorlog gestalte had gekregen, kwam onder druk te staan. Vanaf de jaren tachtig streefde de overheid niet langer alleen maar productiviteitsgroei na, maar richtte het beleid zich meer op bredere publieke belangen als natuur en milieu, dierenwelzijn en volksgezondheid. Er kwamen wetten en regels die de landbouwproductie en de schadelijke gevolgen daarvan voor mens, dier, natuur en milieu moesten beperken. En de financiële en organisatorische ondersteuning van de landbouw door de overheid nam in de loop der jaren

verder af, onder invloed van het opkomende neoliberale denken. Steeds meer boeren hadden moeite om het hoofd boven water te houden. Tussen 1950 en 2000 was het aandeel van de agrariërs in de beroepsbevolking al afgenomen van 19 naar minder dan 3 procent en deze daling zette in de eenentwintigste eeuw verder door.

WAT BRENGT DE TOEKOMST?

Wat de rol en de toekomst voor de landbouw in de Nederlandse samenleving zullen zijn, is onzeker. Sommigen menen dat de laatste boer binnen afzienbare tijd een feit is. Zij wijzen op de snelle daling van het aantal boeren, zeker in de laatste jaren. Anderen zijn van mening dat de boeren zich zoals altijd weten aan te passen aan de omstandigheden en zich zullen blijven vernieuwen. Zij wijzen op de boeren en tuinders die zich zijn gaan toeleggen op andere activiteiten waar zij inkomsten uit halen, zoals boerencampings, de verkoop van streekproducten en het aanbieden van zorgarrangementen.

Geraadpleegde bronnen

- J. Bieleman (2008), *Boeren in Nederland. Geschiedenis van de landbouw 1500-2000*.
- M. de Haas (2013), *Two centuries of state involvement in the Dutch agro sector*.
- Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (rapport nr. 93, 2014), *Naar een voedselbeleid*.

BOERENBEDRIJVEN IN DE KNEL OP DE WERELDMARKT

DE VELDSLAG OP HET PLATTELAND

Tekst: Remco Bouma

Iedereen verdient aan de boer, behalve de boer zelf. De race naar de bodem op de geliberaliseerde wereldmarkt dwingt de boer steeds verder in de fuik van nog meer productie voor nog lagere prijzen. 'Het systeem is bijna failliet.'

'Eigenlijk klopt het niet', zegt Johan Vullings, varkenshouder. 'Als jij ergens een baantje neemt, weet je van tevoren precies hoeveel je daarvoor krijgt. Een boer niet. Die weet niet eens óf er wel betaald wordt.' Zijn verhaal is herkenbaar voor veel boeren. 'Je zit steeds te kijken waar je nog wat winst kan halen', zegt Jeanet Brandsma, melkveehouder uit Giethoorn. 'Je moet eigenlijk steeds voorloper zijn in nieuwe ontwikkelingen. Als je nu de controle verliest op je bedrijfsvoering, ben je over tien jaar weg.'

Boeren zijn prijsnemer. Dat betekent dat ze zelf niet kunnen bepalen tegen welke prijs ze hun product verkopen, maar de prijs op de wereldmarkt moeten aanvaarden. 'Het enige waarop je invloed hebt,' zegt Brands-

ma, 'is je eigen kostprijs. Die moet je zo laag mogelijk houden.'

'Voor jou tien anderen', zegt Elly Michiels, ook varkenshouder. 'Dat voelt best weleens ondankbaar.'

Boeren klagen niet graag, zeggen ze allemaal. Liever werken ze een tandje harder. Maar hoeveel harder kun je werken, als het altijd maar goedkoper moet?

DE WERELDMARKT OP

Het Nederlandse boerenlandschap is de afgelopen decennia onherkenbaar veranderd. Na de oorlog telde Nederland 400.000 boeren, vaak familiebedrijven. Nu produceren 60.000 boerenbedrijven vijf keer zoveel, en dat op minder landbouwgrond. Nederland telt 120 miljoen stuks vee, waarvan 100 miljoen kippen en 12,5 miljoen varkens. Daarmee zijn we het meest 'veedichte' land ter wereld. Nederland is het tweede exportland in landbouwproducten ter wereld. Daarmee komen we na de VS, maar nog voor Brazilië, China of Rusland.

Maar het succes heeft een keerzijde. Uit onderzoek blijkt dat de voedselprijzen voor consumenten gestaag oplopen, maar de prijzen die boeren krijgen steeds verder dalen. Van elke euro die in de voedselketen verdiend wordt, gaat nog maar zes cent naar de boer. In de jaren zestig kon een boer zes postzegels kopen voor een ei. Nu kost één postzegel een boer tien eieren.

Het effect is stille armoede onder boeren, zegt Riky Schut. Via de Werkgroep Landbouw en Armoede, in 1998 door haar opgericht, vroeg ze aandacht voor het feit dat 44 procent van de boeren niet kon leven uit het inkomen van hun bedrijf en 15 procent zelfs een negatief inkomen had. Schut was ook medeoprichter van het platform Aarde, Boer, Consument, bij elkaar gebracht door de SP in 2001. Het platform bestaat nog steeds. Volgens de aangesloten organisaties moet ons landbouwmodel om. Vrije

markt en winstmaximalisatie moeten ruimte maken voor de gezondheid van mens, dier en bodem.

Schut werd in 1942 geboren op een 'grondgebonden boerderij': het voer voor de dieren kwam van de akker, de mest van de dieren ging op het land. Zo hadden ze bijna niks van buiten nodig. Ook met haar man, op haar eigen boerderij, heeft ze tot haar pensioen in 2004 grondgebonden geboerd.

Maar die stijl werd boeren steeds onmogelijker gemaakt, zegt Schut. Door de dalende prijzen moest steeds de productie omhoog om nog een goed inkomen te halen. Daarvoor moest je of intensiveren – meer dieren op minder oppervlak – of uitbreiden. In beide gevallen had je geld nodig. Eenmaal in de structuur van banken en toeleveranciers van krachtvoer, machines en technologie werkt alleen de vlucht naar voren.

Ziehier het cirkeltje dat boeren tegen elkaar opzet in een race naar de bodem, waarin dierenwelzijn, bodemkwaliteit, weidevogels, cultuurlandschappen en boerenverstand allemaal moeten sneuvelen voor een maximale productie. Boeren vergelijken deze stille dwang met een fuik: hoe verder je erin zwemt, hoe moeilijker je de weg terug vindt.

'Het antwoord van boeren op problemen is altijd harder werken', zegt Schut. 'Maar daardoor blijft uit zicht dat het niet de schuld is van de individuele boer. Het is een probleem van relaties in de keten.'

ONDERAAN DE KETEN

Er wordt vooral aan de boer verdiend, niet door de boer, zegt ook Remi Poppe, van 1994 tot 2006 woordvoerder Landbouw voor de SP in de Tweede Kamer. Om zijn punt te illustreren, schuift hij zijn vinger over de Quote 500 en blijft dan hangen bij nummer 123.

'Er staat hier ene meneer met pluimvee', zegt Poppe. 'Maar die meneer

hééft helemaal geen pluimvee. Die meneer hándelt in pluimvee.' Hoger op de lijst staan handelaren in diervoer, machines, vis, bloemen, rundvlees en trekkeronderdelen. 'Al die gasten hebben miljoenen verdiend aan de spullen van een ander. Niemand ervan is boer!'

Poppe vergelijkt de boer met 'de mijnwerker in Chili of Congo', die het materiaal voor 'onze telefoontjes' uit de grond haalt. 'Ze zijn volkomen afhankelijk van de inkopers. Ze kunnen net eten, en de volgende dag moeten ze weer twaalf uur de modder in.' Natuurlijk zijn de omstandigheden anders, zegt Poppe, maar het gaat om het systeem. De mensen die het werk doen worden arm gehouden, de aarde uitgeput en de winsten zo hoog mogelijk gemaakt, voordat een concurrent hetzelfde net iets goedkoper doet en de aandeelhouders weglopen. 'Het is hoe kapitalisme werkt.'

Niemand heeft er wat aan, zegt Poppe, behalve de agro-industrie. 'Nooit heb ik één van al die boeren die ik sprak, horen zeggen dat ie zelf gekozen had voor zo'n leven. Allemaal zeggen ze me dat als ze goed konden leven van een minder intensieve productie, ze het onmiddellijk zouden doen.'

Maar hoe doe je dat, als je eenmaal in de fuik zit? Boeren doen enorme, specialistische investeringen om één enkel product concurrerend te kunnen leveren voor de komende twintig, dertig jaar. Zomaar veranderen kan dus niet, zeggen de boeren, zelfs niet als 'de markt' erom vraagt. Volgens Jan Douwe van der Ploeg, landbouwsocioloog aan de Universiteit Wageningen, hebben de boeren in Nederland in totaal zo'n 30 miljard schuld uitstaan. Poppe: 'Al die boeren werken eigenlijk voor de Rabobank.'

VOEDSELIMPERIA

Dit systeem is er duidelijk niet voor de boeren, zegt ook Van der Ploeg. Steeds als het gaat over het belang voor 'de landbouw' en 'de boeren', moet je eigenlijk lezen: de voedselimpéria. Die term geeft Van der Ploeg aan de Unilevers, Nestlés, Danones en Coca-Cola's van deze wereld. Die controleren de netwerken om voedsel, of de grondstoffen daarvoor, aan te kopen waar dat het goedkoopst is en

die, al dan niet bewerkt, te verkopen waar dat het duurst is. Naarmate de tentakels van deze netwerken verder reiken of de wereldwijde ongelijkheid groeit, nemen de winsten van deze imperia dus ook toe. Dat gebeurt vooral vanaf de jaren tachtig, met het wegvallen van internationale belemmeringen op vrij verkeer van goederen en kapitaal. Het is dus geen toeval dat vanaf die tijd de imperia, die al veel langer bestaan, zulke megalomane vormen aannemen dat van een vrije markt welbeschouwd helemaal geen sprake meer is.

'Je ziet wel eens een partij uien uit Nieuw-Zeeland in de Nederlandse supermarkten,' zegt Van der Ploeg, 'of aardappelen uit Oostenrijk. Dan denk je: dat kunnen we toch prima zelf? Maar de logica is, dat zo'n partij de prijs van aardappelen of uien in Nederland zo omlaag brengt dat zo'n imperium ze hier weer goedkoper op kan kopen. En met de transactie als geheel dus winst maakt.'

Een derde van de wereldwijde handel in voedsel vindt niet plaats tussen maar binnen hetzelfde concern. Cargill Brazilië verkoopt bijvoorbeeld veevoer aan Cargill Nederland. Friesland Campina in Nederland verkoopt melkpoeder aan Friesland Campina in China. Op die manier kunnen deze partijen de wereldmarktprijs beïnvloeden zonder van marktmanipulatie beticht te worden: binnen je eigen concern kun je immers niet samenzweren.

Ondertussen zijn het de boeren die wereldwijd tegen elkaar uitgespeeld worden om steeds goedkoper te leveren aan voedselimpéria in wier territoria, naar analogie met de vroegere koloniale machten, de zon nooit onder gaat.

KARTELVORMING

Hans Huijbers, voorzitter van de boerenvereniging ZLTO, loopt er al heel lang tegen te hoop. 'Als ik met een paar boeren iets samen wil doen, krijg ik Mededinging aan mijn broek. Maar die voedselgiganten, daar praat niemand over. Want dat betekent dat voedsel goedkoop is voor consumenten, en dus is het goed.' Mededinging is de Autoriteit Consument en Markt (ACM), die waakt over prijsafspraken van marktpartijen die zo kunstmatig

Van elke euro die in de voedselketen verdiend wordt, gaat nog maar 6 cent naar de boer

de prijs opdrijven. In 2012 en 2016 kregen telers van paprika daarvoor bijvoorbeeld een miljoenenboete. Ook het project 'De Kip van Morgen' sneuvelde op de Mededingingswet. Op initiatief van Wakker Dier waren boeren en supermarkten overeengekomen om geen plofkip meer aan te bieden. Maar de ACM verbood het. Kartelvorming. Collectief 'de bodem' in het aanbod verhogen staat dus haaks op de vrije markt, en die gaat boven alles.

Om dezelfde reden zijn teksten op verpakkingen verboden als 'dit product is gemaakt op een manier die in dit land verboden is', of 'die de meeste mensen hier afkeuren'. In Zwitserland bleek een experiment hiermee ongelooflijk effectief, zegt Van der Ploeg. De Nederlandse instanties verbieden het, en wijzen daarvoor naar Europa. Maar Nederland is binnen Europa juist een van de grootste tegenstanders van het inperken van de vrije markt, omdat onze hele landbouwexport daarop draait.

De boeren vragen niet veel, zegt Huijbers. Eén cent op een liter melk, twee cent op een kilo vlees, een tiende cent op een ei, een honderdste cent op een bloem: het maakt op het gemiddelde boerenerf het verschil tussen rode cijfers en een zorgeloos leven. 'Het probleem is dat veel bedrijven die centen wel uit jouw kontzak proberen te halen, maar niet met het doel die bij mij terecht te laten komen.'

COÖPERATIES DE MARKT OP

Wat ook niet helpt is dat de voormalige boerencoöperaties een verlengstuk geworden zijn van diezelfde marktkrachten waartegen de boeren zich ooit juist collectief wilden beschermen.

Friesland Campina heeft uit de statuten gehaald dat het een zo hoog mogelijke melkprijs voor de Nederlandse boeren wil bedingen. In plaats daarvan heeft het juist belang bij een

lage inkoopprijs van Nederlandse melk, omdat het concern daarmee een groter deel van de wereldmarkt kan pakken. De logica erachter is dat een groot marktaandeel op de wereldmarkt goed zou zijn voor de Nederlandse boeren, die die melk dan kunnen leveren.

De Rabobank heeft al helemaal een interessante draai gemaakt. Van boerenleenbank is deze bank verworven tot, in eigen woorden, een 'wereldspeler van formaat in de food en agri-business'. Elke boer in Nederland kent wel verhalen van collega's die van de Rabobank geen lening kregen voor een project dat vervolgens werd uitgevoerd door een meer kredietwaardige speler met geld van dezelfde Rabobank. De leenbank voor boeren onderling is dus verwor-

den tot de bank die de productiecapaciteit concentreert bij de allergrootste spelers en menig kleine boer de nek omdraait. Hier, en nog veel meer in ontwikkelingslanden.

DENKFOUT

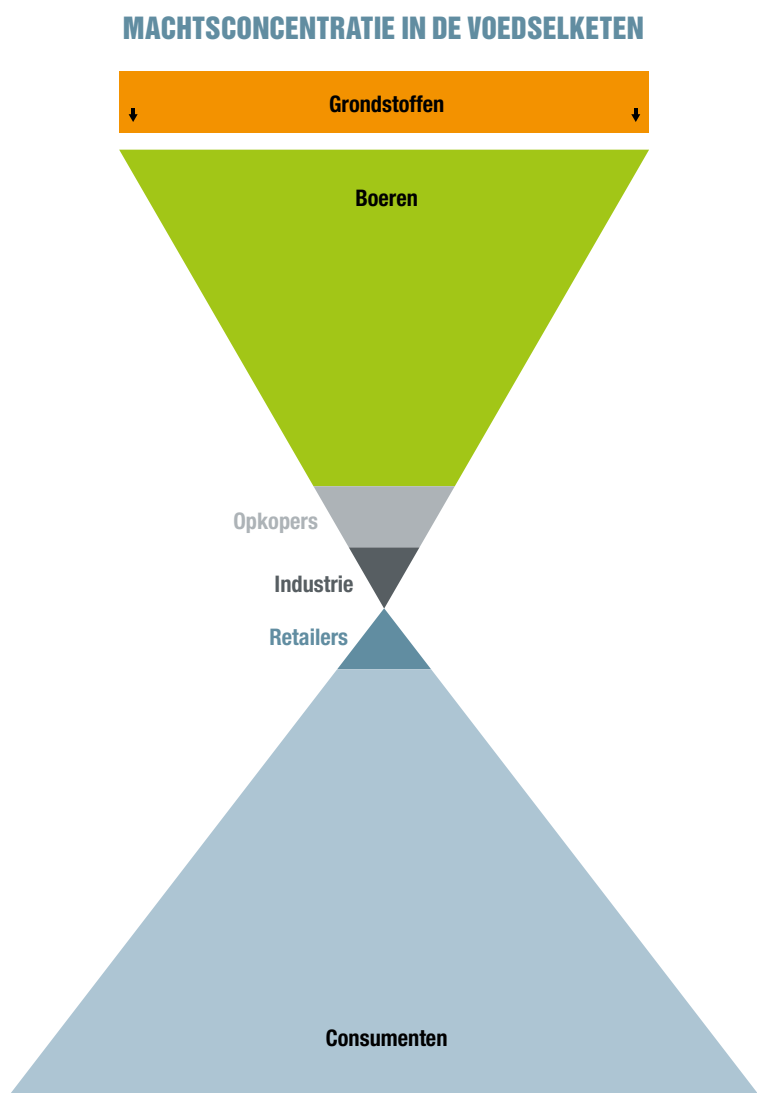
'Het hele systeem is gebaseerd op een denkfout', zegt Van der Ploeg. Namelijk dat boeren entrepreneurs zouden zijn, met als hoogste doel winstmaximalisatie. Van der Ploeg maakt onderscheid tussen boerenlandbouw en ondernemerslandbouw. Boerenlandbouw draait op natuur – dus planten, dieren, bodem, ecosystemen – en arbeid, waaronder de kennis van boeren over die natuur. Ondernemerslandbouw draait op technologie en externe financiering, waarmee de boer zich juist kan loszingen van de beperkingen van natuur en arbeid.

De boer als ondernemer bestaat vooral op de spreadsheets van het ministerie van Landbouw, de Universiteit Wageningen en de Rabobank, zegt Van der Ploeg. Voor deze 'virtuele boer' worden alle modellen en al het beleid gemaakt: de boer die als ondernemer handelt wordt bevoordeeld. Maar tachtig procent van de Nederlandse boeren is van de eerste categorie, zegt Van der Ploeg, namelijk de boer die wil werken met natuur en arbeid. De boer wil de grenzen van zichzelf en de natuur niet eindeloos oprekken met als enige doel meer en goedkoper te produceren, maar wordt gedwongen dat toch te doen.

Wat is de toekomst van de landbouw in Nederland? Bij ongewijzigd beleid gaan we naar een model toe van 'landbouw zonder boer', zegt Van der Ploeg, waarin het meest rendabele steeds al het andere uit de markt zal drukken. Een groeiend deel van de Nederlandse landbouwexport – nu 90 miljard per jaar – komt niet meer van het land. Het is kennis en technologie, als melkrobots, hoogproductieve dierrassen en megastallen. Dat exporteren levert meer op dan zelf landbouwproducten verbouwen. Het Nederlandse platteland wordt dan in toenemende mate een etalage voor onze kennis naar het buitenland, een grote openluchtshowroom. Ons voedsel kopen we dan wel elders op de wereld in.

Wat als we dat niet willen? Boeren kunnen en willen veel meer zijn dan alleen voedselproducent, zegt Huijbers. Hij ziet ruimte op het gebied van recreatie, educatie, zorg, het beheer van landschap, natuur en water, en opwekking van duurzame energie. Boeren kunnen zo het platteland leefbaar houden én bijdragen aan een oplossing van de grote vraagstukken van deze tijd. Maar dan moeten we wel bereid zijn boeren in Nederland een eerlijke prijs te betalen. 'Het systeem is bijna failliet.'

Alles begint met het instellen van plafonds op de productie en het reguleren van de vrije wereldmarkt, zegt Van der Ploeg. En ja, daarvoor moet het systeem om.

Boeren en consumenten in de industriële voedselketen zijn afhankelijk van maar een paar tussenhandelaren, verwerkers en retailers. Dit model van de flessenhals geeft deze spelers veel marktmacht in het bepalen van prijzen, productie en aanbod voor boer en consument.

INTERVIEW MET HIDDE BOERSMA

ZET TECHNOLOGIE IN TEN DIENSTE VAN ONS ALLEMAAL

Tekst: Eduard van Scheltinga Foto: Philip Fountain®

Veel milieu- en ontwikkelingsorganisaties verzetten zich fel tegen het genetisch modificeren van gewassen. Ten onrechte, volgens microbioloog en wetenschapsjournalist Hidde Boersma. Hij stelt dat genetische modificatie juist kan bijdragen aan de bestrijding van armoede onder boeren in ontwikkelingslanden en dat je er de voedselzekerheid mee kan verbeteren. Hij maakte daarover de documentaire *Well Fed*.

Genetische modificatie is een techniek die ook wel bekend staat als gentic. Maar wat houdt het eigenlijk in? Lange tijd veredelden boeren hun gewassen door ze te kruisen en te selecteren op de gewenste eigenschappen. Zoals een bepaalde lekkere zoete smaak, of een bepaalde vorm of grootte. Zo zijn broccoli, bloemkool en spruitjes allemaal door mensen gemaakt vanuit een klein mosterdplantje. Het nadeel van planten kruisen is dat de nieuwe plant meer dan alleen de specifieke eigenschap krijgt die je wilt hebben. Zo kan de vorm naar je zin zijn, terwijl de smaak per ongeluk weer bitterder is geworden. Met genetische modificatie gaat dat anders. Door wetenschappelijk onderzoek weten we dat bepaalde genen verantwoordelijk zijn voor bepaalde eigenschappen van planten. Een specifiek gen kan vanuit de ene plant in een andere worden gezet. Daarmee kunnen planten veel sneller verbeterd worden. Bijvoorbeeld door ze resistent te maken tegen veelvoorkomend ongedierte of door vitamines toe te voegen.

› **Waarom heb je *Well Fed* gemaakt?**

‘Het hele idee van *Well Fed* was om de dogma’s over genetische modificatie te bestrijden. In de discussie over gentic ben je of principieel helemaal voor of helemaal tegen. We wilden

duidelijk maken dat er een andere kant is dan alleen het grootkapitaal en de Monsanto’s van deze wereld, die de technologie gebruiken om er vooral rijker van te worden. Doordat genetische modificatie zo sterk geassocieerd wordt met Monsanto, willen milieuorganisaties het verbieden. Ook in ontwikkelingslanden. Terwijl gentic zo ingezet kan worden dat juist de armste mensen er baat bij hebben. Technologie is niet hetzelfde als het grootkapitaal dat er gebruik van maakt. Als wij de techniek collectief toe-eigenen, kunnen we er prachtige dingen mee doen.’

› **Wat zijn voorbeelden van genetische modificatie in het algemeen belang?**

‘Voor de documentaire ging ik naar Bangladesh. Daar spuiten boeren tachtig keer per seizoen met pesticiden, zonder bescherming, om hun oogst te behouden. Dat is heel slecht voor hun gezondheid. De overheid heeft er het initiatief genomen om genetisch gemodificeerde aubergines te telen, waar veel minder pesticiden voor nodig zijn.

Golden rice vind ik ook een mooi voorbeeld van genetische modificatie in het algemeen belang. In veel Zuid-Aziatische landen hebben mensen een vitamine A-tekort, omdat ze geen groenten kunnen betalen. Ze eten wel de hele dag rijst. *Golden rice* is zo aangepast dat er vitamine A in zit, waardoor het zijn karakteristieke goudachtige kleur krijgt. Maar ik vind dat er nog veel te weinig goed gebruik van de technologie wordt gemaakt: 95 procent van de landbouwvelden wereldwijd waar genetisch gemodificeerde gewassen op staan, is bestemd voor veevoer. Dat is zonde.’

› **Welke rol heeft de overheid in deze projecten?**

‘Nieuwe technieken hebben altijd het risico gekaapt te worden door een kleine groep grote bedrijven. Om

nieuwe technieken in te zetten voor een beter leven voor ons allemaal, moeten we het niet op z’n beloop laten. Er is een sterk sturende overheid nodig om ervoor te zorgen dat toepassingen van technologie ten dienste van ons allen komen te staan. De voorbeelden die ik noemde zijn allemaal overheidsprojecten. Ze laten zien dat overheden met lokale universiteiten en ontwikkelingsorganisaties samen technologie op een democratische manier in kunnen zetten.’

› **Greenpeace reageerde op je documentaire met een verwijzing naar Zuid-Amerika. Daar worden veel gentic-gewassen gebruikt, maar allemaal voor veevoer en het gebruik ervan levert boeren over aan Monsanto. Greenpeace zegt dat ontwikkelingslanden behoed moeten worden voor wat grote bedrijven met gentic in Zuid-Amerika hebben gedaan en dat de technologie daarom verboden moet worden.**

‘Dat vind ik een hele gekke redenering. Als het ergens niet goed gaat, dan betekent het toch niet dat het altijd en overal verkeerd zal gaan? Hoe genetisch gemodificeerde gewassen over het algemeen worden gebruikt in Zuid-Amerika vind ik ook niks, maar de techniek op zich is redelijk neutraal. Internet is daar ook een voorbeeld van. Het kan gebruikt worden om kinderporno te verspreiden, maar ook om informatie te delen via Wikipedia. We bannen niet het hele internet uit omdat er kwaad mee gedaan kan worden. We moeten er juist goede toepassingen voor ontwikkelen waar we allemaal wat aan hebben. Dus als er een project is waar gentic wel goed kan worden ingezet, dan kunnen we dat toch gewoon doen? Als wij – linkse partijen, milieubeschermers en ontwikkelingsorganisaties – onze handen van nieuwe technieken aftrekken, dan

Een boer in Bangladesh spuit zonder bescherming gif op zijn aubergines. Door een overheidsproject zijn er nu genetisch gemodificeerde aubergines die minder bespoten hoeven worden.

eigen ongemak te verminderen, is niet per se beter voor de wereld, en al helemaal niet voor mensen in ontwikkelingslanden.

We hebben in het Westen een ontwikkeling doorgemaakt van een agrarische economie naar een geïndustrialiseerde economie, naar een diensteneconomie. Door het ongemak met de moderne maatschappij romantiseren mensen de tijd van de agrarische economie. Toen zouden we nog in harmonie met de natuur leven. In een groot deel van Afrika leven mensen op het platteland in zo'n economie. Maar het leven daar is echt niet te benijden. De romantisering van het pre-industriële bestaan lost ons ongemak op, maar we beseffen te weinig hoe zwaar dat bestaan is, vooral voor vrouwen. Professor Internationale Gezondheid Hans Rosling zei altijd treffend: "Mensen leven niet in harmonie met de natuur, ze sterven in harmonie met de natuur." Het is gemakkelijk om de natuur te romantiseren als je er ver vanaf staat, maar de natuur is gewoon gevaarlijk. De kindersterfte was vroeger wel iets van 20 procent. Dat percentage lag juist zo hoog, omdat we zo dicht op de natuur werkten. En terug naar de landbouw van tweehonderd jaar geleden, betekent veel onzekere opbrengsten en hongersnoden. Als je echt in harmonie met de natuur leeft, dan wil je je daar het liefst zoveel mogelijk aan onttrekken. Daarom pleit ik ervoor dat Afrika eenzelfde ontwikkeling doormaakt als Zuid-Amerika, Noord-Amerika en Europa. Het is nodig om er industrialisatie en een diensteneconomie na te streven om het lijden van die mensen te verlichten en om uiteindelijk ook een duurzamere samenleving te creëren.'

Hidde Boersma is microbioloog en wetenschapsjournalist. Hij maakte de documentaire *Well Fed* en schreef mee aan het boek *Ecomodernisme: het nieuwe denken over groen en groei*.

laten we het gebruik ervan over aan grote bedrijven. Zij handelen niet per se in het algemeen belang.'

› **Waarom doen ontwikkelings- en milieuorganisaties dat?**

'De klassieke milieubeweging pleit ook in Afrika voor biologische landbouw zonder kunstmest, bestrijdingsmiddelen en verbeterde zaden. Maar in Afrika is de landbouw voor een heel groot deel al biologisch en schiet daar tekort. De opbrengst is vaak een vijfde, soms zelfs maar een tiende, van de opbrengst in Nederland. En dan moet je bedenken dat er de komende jaren ook nog eens drie miljard mensen op aarde bijkomen, waarvan een groot deel in Afrika. Als we willen dat ze zichzelf kunnen voeden en het Congo Basin en het Krugerpark willen behouden, dan is er maar een oplossing: intensiveren. Dat hoeft natuurlijk niet zo ver te gaan als in Nederland. Als de opbrengsten op het Afrikaanse continent verdriedvoudigen, dan is de landbouw nog steeds niet zo intensief als hier en is er genoeg voedsel. Zonder dat het extra landbouwgrond kost. Boeren die geen toegang hebben tot landbouwtechnieken, zoals kunstmest en geventueerde gewassen, kunnen hun opbrengst alleen vergroten door er meer land voor vrij te maken. Dat gaat allemaal ten koste van de natuur.'

› **Je pleit voor intensivering van landbouw. Moet de landbouw in Nederland nog intensiever?**

'Nee hoor, we leven hier in het land met misschien wel de meest intensieve

landbouw ter wereld. Dat is een hele andere situatie dan op veel andere plekken. Wat hier goed is om te doen – zoals minder kunstmest gebruiken – kunnen we niet zomaar exporteren naar ontwikkelingslanden. Afrikaanse boeren moeten juist meer beschikking krijgen over kunstmest, alleen niet in de hoeveelheden die in Nederland worden gebruikt. Op sommige punten zijn we in Nederland wat te ver doorgeslagen met de intensieve landbouw. Daardoor voelen mensen zich er ongemakkelijk bij. Maar het is onterecht om te stellen dat intensivering altijd en overal ter wereld een slecht idee is.'

› **Waarom is er dan toch veel weerstand tegen intensievere landbouw in ontwikkelingslanden?**

'We voelen ons onthecht van de natuur. We voelen geen band meer met onze voedselproductie. Er is sprake van individualisering en mensen ervaren dat ze niet meer meester zijn over hun eigen leven. De ontvlechting van de natuur levert als reactie op dat we precies het tegenovergestelde willen en ons dus afzetten tegen modernisering. Daar komt de liefde voor het eigen moestuintje en biologische landbouw vandaan.

Maar het is een grote denkfout dat biologische landbouw een duurzamere samenleving oplevert. Als de hele wereld biologisch voedsel produceert, dan kost dat 20 procent meer landbouwgrond omdat de opbrengsten lager zijn. Deze oplossing, die mensen nastreven om hun

DE SOCIALISTISCHE GRAANUNIE VAN SICCO MANSHOLT

Tekst: Bart Linssen Foto: Nationaal Archief/Collectie Spaarnestad/UPI/Fotograaf onbekend

Het Europees landbouwbeleid is sinds de oprichting van de Europese Gemeenschap in 1957 behoorlijk veranderd. Ging in het verleden nog 80 procent van de Brusselse uitgaven naar de agrarische sector, inmiddels is het ongeveer 38 procent. Ook de doelen zijn verschoven. Maar er is één constante: in debatten valt vroeg of laat de naam Sicco Mansholt. Als geen ander drukte deze Groningse boerenzoon in de twintigste eeuw zijn stempel op de Europese agrarische koers.

Kun je als boer socialist zijn? Hoe verhouden de belangen van de boer zich tot die van de arbeider? Het zijn vragen die vrijwel nooit meer gesteld worden. Maar meer dan een eeuw geleden hield Derk Roelfs Mansholt, de grootvader van Sicco Mansholt, zich er intensief mee bezig. Het land verbouwen en Marx lezen waren belangrijke activiteiten in zijn leven.

Grootvader Mansholt dacht niet alleen na over Marx, hij schreef zijn overwegingen en gedachten ook op. Onder meer in correspondentie met de radicale schrijver Multatuli en de socialistische politicus Domela Nieuwenhuis. Zijn notities zouden later worden gelezen door zijn kleinzoon Sicco. Voor hem waren de ideeën van zijn opa de inspiratiebron voor het ontwikkelen van een Europees gemeenschappelijk landbouwbeleid. Onwettelijk: de aantekeningen van een boer en socialist uit Groningen als basis voor het landbouwbeleid van een heel continent. Er is waarschijnlijk niemand die zoveel invloed heeft gehad op het Europese landbouwbeleid van de twintigste eeuw als Sicco Mansholt. Hij wist met zijn beleid in Nederland en in Europa de ingewikkelde kloof tussen de belangen van fabrieksarbeiders en boeren te overbruggen. Hoe hij dat deed? Door zich telkens af te vragen waar het gemeenschappelijk belang lag, en

de belangen van boeren te koppelen aan die van de arbeider. Vanuit die gedachte zag Mansholt het liefst dat boeren voortaan zouden gaan werken bij grote agrarische bedrijven, die grond pachtten van de overheid. 'Boeren zien het bezit van de grond als voorwaarde voor hun bestaan. Ik niet. Het is in het belang van de boer om pachter te zijn van de staat', aldus Mansholt.

NEDERLAND

Hoezeer Mansholt ook geloofde in het ideaal van de boer als arbeider, pragmatisch als hij was realiseerde hij zich maar al te goed dat hij met het nastreven van zijn ideaal niet veel zou bereiken in het calvinistische Nederland. Boeren zouden niet bereid zijn hun eigen boerderij en landbouwgrond te verkopen aan de staat. Daarom richtte hij zich op het versterken van de positie van de arme boer. Na de Tweede Wereldoorlog kreeg hij de kans om dat doel te bewerkstelligen. Mansholt, die tijdens de oorlog zeer actief was geweest in het verzet, werd gevraagd om landbouwminister te worden in het kabinet van de sociaaldemocratische premier Drees. De opdracht was duidelijk: nooit meer een hongerwinter.

Mansholt slaagde erin om de inkomsten van de boer op hetzelfde niveau te brengen als die van de arbeider. Dankzij zijn inspanningen kregen boeren een vergoeding van 20 procent bovenop de kostprijs. Gingen de lonen mede door de strijd van de vakbonden omhoog, dan kregen ook de boeren een hogere prijs. Het resultaat: een fenomenale productiegroei, een fatsoenlijk salaris voor de boer en een brug tussen de belangen van boer en arbeider.

EUROPA

De resultaten van Mansholts beleid vielen ook buiten de landsgrenzen op. Toen de Europese Economische Gemeenschap (E.E.G.) werd opge-

richt in 1957, werd Mansholt dan ook gevraagd om als Eurocommissaris voor Landbouw aan de slag te gaan. Een uitgelezen kans om zijn succesvolle beleid ook buiten Nederland voort te zetten. Met gegarandeerde prijzen werd de productie in Europa flink opgevoerd. Met exportsubsidies werden de deelnemende Europese landen belangrijke spelers op de wereldmarkt, terwijl niet-Europese producenten juist te maken kregen met importheffingen.

Hoewel er veel lof was voor de productiestijging die Mansholt voor elkaar kreeg, klonk er ook steeds meer kritiek. Te grote productie en te weinig vraag leidden al snel tot 'boterbergen en melkmeren'. Voor Mansholt kan dat geen grote verrassing zijn geweest. Al in 1953 ontstond in Nederland het eerste boteroverschot als gevolg van het Nederlandse beleid dat hij had ontwikkeld. In zijn Brusselse plannen had hij dan ook voorzien in remmende maatregelen. Door de producten tegen bodemprijzen op te kopen en op te slaan in EEG-silo's, probeerde hij de productie te beperken. Succes bleef echter uit. De boeren voerden de productie juist verder op, in de hoop hun inkomsten te verhogen.

De enorme productiestijging leidde behalve tot grote overschotten ook tot een gemeenschappelijk landbouwbeleid dat steeds duurder werd. Hoewel daar flink over werd gemopperd, bleek Mansholt in staat om het beleid nog jaren overeind te houden. Tegelijkertijd bereidde hij zich voor om het roer radicaal om te gooien. Te lang waren inefficiënte kleine boeren overeind gehouden. Wat Mansholt betreft was grootschalige landbouw onafwendbaar en moest de kleine boer verdwijnen.

BOERENVERZET

'Nog voor het volgende decennium voorbij is zullen er van de 10 miljoen

Mansholt probeerde de ruim 4.000 boeren uit Noord-Duitsland toe te spreken, terwijl zij hem uitjoelen.

boeren nog 5 miljoen over zijn', schreef hij in 1969 in zijn Plan-Mansholt. Ook moest er direct gestopt worden met het winnen van nieuwe landbouwgrond en diende er een plan te komen om een groot deel van de huidige landbouwgrond uit productie te nemen. Voor boeren die deze stap niet konden maken, moesten goede afvloeiingsregelingen beschikbaar worden gesteld.

Het verzet tegen zijn plannen was enorm, vooral in Duitsland. Toen Mansholt daar zijn ideeën kwam toelichten, stond hij tegenover een zaal vol boze boeren. Slechts enkele kritische plattelandsjongeren verdedigden hem. Zij beklommen het podium met een spandoek met de tekst: 'Alleen koeien roepen boe!' De zaal ontplofte en Mansholt werd net op tijd uit de ruimte gehaald om hem bij de ontstane knokpartij weg te houden.

In Brussel was de situatie niet veel

beter. Massaal kwamen boeren uit de EEG-landen naar de Europese hoofdstad om te laten weten dat zij niet van plan waren te stoppen met boeren. 'Brandweerlieden die een in de fik gestoken tram wilden blussen, krijgen dode kippen naar hun hoofd geslingerd', zo valt te lezen in *De Graanrepubliek*. De spandoeken logen er niet om: 'Hitler roeide de joden uit, Mansholt de boeren.' De overige leden van de Europese Commissie voelden de druk toenemen en maanden Mansholt tot het veranderen van zijn plan. Mansholt kon niet anders dan toegeven. Het Plan-Mansholt werd in 1971 in sterk afgezwakte vorm aangenomen.

DE CLUB VAN ROME

Hoewel Mansholt nog enkele jaren Eurocommissaris is gebleven en zelfs even voorzitter van de Europese Commissie was, voerde hij geen grote veranderingen meer door. De laatste jaren van zijn werkzame leven in

'Brandweerlieden die een in de fik gestoken tram wilden blussen, krijgen dode kippen naar hun hoofd geslingerd'

Brussel groeide bij Mansholt het besef dat zijn beleid grote schade had aangericht. In navolging van de Club van Rome, de groep wetenschappers die voor het eerst de grote ecologische problemen voor de toekomst van onze planeet aankaartte, zag hij in dat Europa af moest van 'het streven naar maximale groei'. Ook vroeg hij zich hardop af 'of de ondernemingsgewijze productie kan worden gehandhaafd'. Tot slot kwam hij ook terug op het streven naar grootschalige landbouw.

In de decennia die volgden na het vertrek van Mansholt uit Brussel, is het Europees landbouwbeleid beetje bij beetje bijgesteld. Zo is in 1984 het stelsel van melkquota ingevoerd om de productie te reguleren. In 2015 is dit systeem weer afgeschaft. De markt is sindsdien weer leidend. Of dit de problemen in de melksector oplost is nog maar de vraag. Voor het alternatief, nieuwe vormen van productiebeheersing zoals grondgebonden productielimieten, is in ieder geval niet gekozen.

NA MANSHOLT

Sicco Mansholt overleed in 1995. Sindsdien is het gemeenschappelijk landbouwbeleid verder aangepast. Boeren ontvangen inkomensondersteuning waar in de loop der jaren steeds meer voorwaarden aan zijn gesteld. Denk aan milieueisen, voedselkwaliteit en dierenwelzijn. Is inkomensondersteuning uiteindelijk de oplossing? Of drijft dit slechts de grondprijzen op, zoals sommige economen beweren? Het plaatst de politiek voor een duivels dilemma: radicaal breken met inkomenssubsidies zou boeren direct in de problemen brengen. Ze afbouwen en meer vergoedingen geven voor andere belangrijke taken, is wellicht de beste optie. De boer als landbouwbeheerder maar ook nog steeds als ondernemer. Niet het ideale, maar wel de meest pragmatische oplossing.

DE GRAANREPUBLIEK

Veel van de anekdotes in dit artikel zijn ontleend aan het boek *De Graanrepubliek* van Frank Westerman, dat in 1999 uitkwam. In het boek wordt uitgebreid ingegaan op Mansholts politieke wederwaardigheden, maar het gaat ook over de tijd dat hij actief was in het verzet. Het boek is een absolute aanrader voor iedereen die geïnteresseerd is in Nederlandse geschiedenis, landbouw en socialisme.

DE MACHT VAN DE AGRO-CHEMIEREUZEN CONCENTREER EN HEERS

Tekst: Bart Linssen Foto: Friends of the Earth Europe®

Niet alleen boerenbedrijven worden steeds groter. Ook de bedrijven die de boeren zaden en bestrijdingsmiddelen verkopen zijn in korte tijd samengeklonterd tot enkele giganten. Een schoolvoorbeeld van hoe kapitalisme werkt. In hele werelddelen maken enkele agrochemiereuzen de dienst uit; de wereldmarkt wordt gedomineerd door vier bedrijven. Of zij hun macht nog verder kunnen consolideren is aan de Europese Commissie, die een aanstaande fusie tussen Monsanto en Bayer onderzoekt.

Eén miljoen. Zoveel handtekeningen ontving Eurocommissaris voor Mededinging Margrethe Vestager van burgers die bezorgd zijn over de fusieplannen van Monsanto en Bayer, twee van de grootste bedrijven in de agrochemische industrie. Zij staan niet alleen: meer dan de helft van de Europeanen wil dat de fusie wordt tegengehouden, aldus een peiling van YouGov.

Het verzet tegen de fusie komt niet onverwacht. Weinig bedrijven roepen zoveel weerstand op als Monsanto, een van oorsprong Amerikaanse fabrikant van chemische producten, die tegenwoordig wereldwijd handelt in zaden en chemische bestrijdingsmiddelen (pesticiden tegen plantenziektes, herbiciden tegen onkruid en insecticiden tegen insecten). In de vorige eeuw raakte het bedrijf in opspraak vanwege de productie van Agent Orange, een ontbladeringsmiddel dat door de VS werd ingezet in de Vietnamoorlog, met zeer ernstige ziektes als gevolg. Ook kwam er verzet tegen DDT, een door Monsanto geproduceerd chemisch insectenbestrijdingsmiddel dat enorm milieuvervuilend bleek te zijn.

Als producent van Agent Orange en DDT werd Monsanto een van de meest gehate bedrijven ter wereld. In de

jaren tachtig begon het bedrijf met onderzoek naar genetische modificatie van gewassen. Daarmee maakte Monsanto een behoorlijke draai in de richting van de landbouwsector, met als boodschap dat het bedrijf voortaan zou helpen om de wereld te voeden.

Tegelijkertijd zette het bedrijf alle beschikbare middelen in om een zo groot mogelijke marktpositie te bemachtigen. De afgelopen decennia lijfde het bedrijf talloze kleine zaadbedrijven in, waaronder de Nederlandse bedrijven Bruinsma (via Seminis) en De Ruiter. In 2011 had Monsanto op deze manier 26 procent van de wereldmarkt voor zaden bij elkaar gekocht. De reputatie van Monsanto verbeterde overigens niet. Nieuwe schandalen bleven het bedrijf achtervolgen. Zo begon onlangs nog een groep boeren in de VS een rechtszaak tegen Monsanto, in verband met het onkruidverdelgingsmiddel RoundUp. Ook stelde het Europees Parlement een onderzoeks-

werkzame stof glyfosaat al jaren is verlopen. De voorgestelde fusie met Bayer versterkt die marktdominantie nog verder.

WAARHEEN LEIDT DEZE WEG?

De plannen van Monsanto en Bayer zijn exemplarisch voor de agrochemische sector, waar steeds meer bedrijven fuseren en de wereldmarkt wordt gedomineerd door enkele giganten. Boeren worden alsmaar afhankelijker van enkele bedrijven. Zeker wanneer er een daarvan zaden verkoopt waar andere marktpartijen niet omheen kunnen (denk aan broccoli met een lange steel, waar Monsanto de rechten voor bezit). Of omdat zij via de verkoopovereenkomst van zaden worden verplicht om ook het bestrijdingsmiddel van dezelfde fabrikant te kopen.

Machtsconcentratie vindt niet alleen in de agrarische sector plaats, maar ook in steeds meer andere sectoren. Eind vorig jaar wijdde de Britse

‘Monsanto’s machtspositie is niet in het belang van boeren, maar schaadt hen juist’

commissie in om de wettelijke gang van zaken rondom dit bestrijdingsmiddel tegen het licht te houden. Het bedrijf wordt ook zwaar bekritiseerd door milieuorganisaties, die stellen dat Monsanto misbruik maakt van zijn macht op de zadenmarkt om ook bestrijdingsmiddelen te verkopen. Monsanto’s machtspositie is volgens deze organisaties niet in het belang van boeren, maar schaadt hen juist. Bijvoorbeeld doordat het bedrijf eist dat de afnemer van bepaalde zaden ook het eerdergenoemde RoundUp aanschaft. Mede hierdoor heeft Monsanto het marktaandeel van het bestrijdingsmiddel hoog kunnen houden, ondanks dat het patent op de

komiek John Oliver, een uitzending van zijn programma Last Week Tonight, aan het probleem van bedrijfsconsolidatie. In vijftien minuten liet hij zien hoe oligopolies (markten met enkele dominante bedrijven) in de luchtvaart-, autoverhuur- en biersector leiden tot bizarre prijsverhogingen. In de luchtvaart zijn bijvoorbeeld de prijzen voor extra bagage enorm gestegen, waardoor de winst op deze dienst is verachtvoudigd. Natuurlijk zijn mensen bereid die prijsverhoging te betalen, want voor veel vluchten kun je simpelweg niet voor een andere luchtvaartmaatschappij kiezen.

Ondanks de vele protesten lijkt het huwelijk tussen Bayer en Monsanto nu echt definitief. De Europese Commissie gaf vlak voor het uitbrengen van deze Spanning toestemming voor de overname van Monsanto door Bayer.

MACHTSMISBRUIK

De steeds grotere dominantie van deze bedrijven heeft gevolgen voor de marktverhoudingen. In haar onvolprezen serie over kapitaal en arbeid in de Groene Amsterdammer stelt Mirjam de Rijk vast dat 'hoewel geen enkel bedrijf de markt helemaal in handen heeft, is er toch sprake van monopolieachtige praktijken'. De Europese mededingingsautoriteit moet machtsmisbruik voorkomen, maar het fenomeen blijkt vaak ongrijpbaar. Als misbruik moeilijk te voorkomen is, zou de overheid er dan niet op moeten toezien dat machtsconcentratie zoveel mogelijk wordt vermeden?

In de praktijk gebeurt nu het tegenovergestelde. 'Grote bedrijven doen er alles aan om concurrentie uit te bannen en overheden helpen hen daarbij', aldus Arnoud Boot, hoogleeraar Ondernemingsfinanciering en Financiële Markten, in datzelfde

artikel. Hij stelt dat nationale overheden hier nooit tegen op zullen treden. Volgens hem proberen Europese mededingingsautoriteiten het wel, maar blijkt de praktijk weerbarstiger. Kort samengevat: het is gewoon lastig.

Politiciologe Angela Wigger denkt daar anders over. 'Het Europese mededingingsbeleid is helemaal niet gericht op het voorkomen van monopolies of oligopolies. Het faciliteert juist economische concentratie – mede door nationale mededingingsautoriteiten en democratische vormen van inspraak uit te schakelen. Onder druk van het georganiseerde kapitaal wordt er gestreefd naar Europese kampioenen: grote, dominante bedrijven die de concurrentiestrijd op de wereldmarkt aankunnen. Dit blijkt ook uit de statistieken: sinds de bovenstatelijke fusiecontrole in 1989 werd aangenomen, heeft de Europese Commissie

negen van de tien fusies goedgekeurd. De meeste zelfs zonder voorwaarden.' Volgens Wiggers wordt niet onderzocht of deze fusies ook in het belang zijn van de Europese burgers of de werknemers: 'In de tekst van de EU-fusiewetgeving is er bewust voor gekozen om "publieke belangen" als criteria weg te laten. De Europese Commissie pretendeert wel in het belang van de consumenten te handelen, bij het toetsen van fusies. Want, zo wordt dan voorondersteld, schaalvergroting leidt tot lagere prijzen voor consumenten.' Maar dat is wel een heel beperkte opvatting van het begrip belang. 'Dat mensen eerst een baan en een fatsoenlijk salaris moeten hebben om überhaupt te kunnen consumeren wordt bijvoorbeeld niet meegewogen. Ook de toekomst van een bedrijf of de economische ontwikkeling van een regio blijven buiten beeld. Door de

nadruk op prijsconcurrentie te leggen worden andere belangrijke dimensies, zoals arbeidszekerheid of het milieu, gedepolitiseerd.’

Of fusies in de toekomst daadwerkelijk tot een prijsvoordeel voor consumenten leiden, moeten we nog maar afwachten. De Commissie geeft dus royaal toestemming voor fusies, op basis van een ‘verwachte’ toekomstige prijsverlaging.

UNIVERSITEITEN ONDER DRUK

Stel dat de Europese Commissie bij een voorgestelde fusie wel zou toetsen of deze het algemeen belang dient. Zouden de fusies in de agrochemische sector die test dan doorstaan?

Voorstanders wijzen op de schaalvoordelen, met name bij onderzoek naar nieuwe producten en diensten.

Opvallend is dat er juist op dit terrein al veel wordt samengewerkt, bijvoorbeeld in de grote onderzoeksprojecten die de Europese Commissie subsidieert. Mede daardoor dreigt overigens een nieuw gevaar: de toenemende invloed van bedrijven op onderzoek bij universiteiten. In een enquête die onderzoeksplatform Follow The Money hield onder 180 hoogleraren, zegt bijna 60 procent van de respondenten dat financiering door het bedrijfsleven doorslaggevend is bij het bepalen van de onderzoeks- onderwerpen. De Koninklijke

MACHTSCONCENTRATIE

In de jaren zeventig waren er nog duizenden zaadbedrijven. Dat aantal liep eind jaren negentig al terug tot ongeveer 300, naar een honderdtal rond het jaar 2010. Daar merkten consumenten overigens niets van: veel zaden werden nog altijd onder de oorspronkelijke bedrijfsnamen verkocht. Dus zaden van bijvoorbeeld De Ruiter komen gewoon van Monsanto. Dat bedrijf handelt bovendien niet alleen in zaden, maar bijvoorbeeld ook in bestrijdingsmiddelen. Het is een ware agrochemiereus.

Tot voor kort waren er zes van deze agrochemiegiganten: Bayer, Monsanto, Syngenta, DuPont, ChemChina en Dow. Daarvan zijn er inmiddels nog maar vier over (ChemChina nam Syngenta over, DuPont en Dow fuseerden) en Bayer staat nu op het punt om Monsanto over te nemen.

Nederlandse Akademie van Wetenschappen waarschuwde onlangs nog dat ‘de steeds grotere nadruk op maatschappelijk relevant onderzoek de academische vrijheid beperkt’. Ook in het nummer van *Spanning* over wetenschap en vooruitgang (april 2017), wordt belicht hoe invloeden uit het bedrijfsleven fundamenteel onderzoek bedreigen.

Een tweede argument dat voorstanders van fusies maken, is dat de kosten erdoor zouden worden gedrukt.

Hierdoor kunnen de opbrengsten en de winsten stijgen, maar dat hoeft niet te betekenen dat dan ook de prijzen dalen. Het is nog maar de vraag of consumenten er baat bij zullen hebben, zeker bij de agrochemiegiganten.

Philip Howard, universitair hoofddocent aan de Michigan State University, onderzocht in zijn boek *Concentratie en macht in de voedselsector* de samenklontering van bedrijven in de voedselsector, waaronder de agrochemie.

Volgens Howard zijn de fusies vooral gericht op het vergroten van de macht van deze bedrijven op de markt. Dat gebeurt op vele manieren: van het eenvoudiger lospeuteren van subsidies voor onderzoek tot het kunnen eisen van hogere prijzen door minder concurrentie. In de Groene Amsterdammer is ook hoogleraar Arnoud Boot stellig: ‘Schaalvergroting van bedrijven gaat al lang niet meer over kostenvoordeel, maar over het uitbannen van concurrentie, bijvoorbeeld door concurrenten op te kopen.’

De fusies frustreren dus concurrentie op de prijs. Deze analyse verklaart veel. Denk bijvoorbeeld aan de prijzen van soja. Die zijn in de VS verdrievoudigd, terwijl de opbrengsten slechts met 30 procent zijn gestegen, aldus de Wall Street Journal.

DE WENS VAN HET GROOTKAPITAAL

Fusies zijn dus vaak bedoeld om het marktaandeel te vergroten en de concurrentie te verminderen. Maar hoe komt het dat er juist nu weer veel fusies plaatsvinden? Verslaggever fusies en overnames Gijs den Brinker van Het Financieel Dagblad noemt de lage rente als belangrijkste reden, in combinatie met een overvloed aan beschikbare liquide middelen bij bedrijven. Zijn verwachting is dat

PRIJSCONCURRENTIE

Is prijsconcurrentie per se wenselijk? ‘Nee’, stelt Angela Wigger: ‘De neiging, ook bij linkse partijen, om vrijwel altijd een lagere prijs aan te moedigen is enorm problematisch. Prijsconcurrentie verhoogt altijd de druk op lonen. Er is niets mis met concurrentie tussen bedrijven om betere en innovatieve producten te produceren of, om met Marx te spreken, de gebruikswaarde van goederen te verhogen. Maar deze concurrentie mag nooit ten koste van werknemers gaan.’

zolang de rente laag is, het aantal overnames hoog blijft.

De laatste fusie- en overnamegolf, waarbij ook veel Nederlandse bedrijven in buitenlandse handen zijn gekomen, heeft ertoe bijgedragen dat er in Den Haag wordt nagedacht over remmende maatregelen. Onder minister Kamp is er een wachttijd van 250 dagen ingevoerd. Dat remt de overname iets, maar lang niet voldoende. Zo hebben medewerkers nog steeds geen bepalende stem. Een inspraakvereiste voor hen zou een flinke stap zijn in de richting van een toets aan het algemeen belang.

Of de fusie tussen Bayer en Monsanto doorgaat, hangt helaas niet af van de vraag of dit in het publieke belang is. Eurocommissaris Vestager laat haar oordeel afhangen van een toekomstprognose, gericht op de groeiemarkt van Big Data. Door een combinatie van een enorme hoeveelheid data en het toepassen van kunstmatige intelligente, is het nieuwe bedrijf straks in staat om boeren te helpen hun oogst verder te maximaliseren. Volgens Louise Fresco van de Wageningen Universiteit ontstaat hierdoor ‘een agrarische dienstverlener zonder weerga’. Dit is precies zoals het grootkapitaal het graag ziet, maar het is de nachtmerrie van menig boer.

Geraadpleegde bronnen

- Philip Howard. *Concentration and power in the Food System*
- Follow The Money, Herman Lelieveldt. *Machtconcentratie in voedselsector is goed. Zeggen ze*
- Follow The Money, Arne van der Wal. *Fusies agrochemie leiden tot sterke machtconcentratie*

HOE ONS VOEDSELSYSTEEM HONGER IN STAND HOUDT VOEDSEL, VRIJHANDEL EN MACHT

Tekst: Remco Bouma

Op de open wereldmarkt eten westerse voedselimperies de rest van de wereld op. De markt lijkt vrij, maar bevoordeelt die spelers die zelf de regels ervan ontwerpen. De oplossing voor honger in de wereld ligt niet in nog meer productie, maar in andere machtsverhoudingen.

‘Schiet ze neer! Torpedeer hun schepjes naar de bodem van de zee!’ Rita Verdonk wist de oplossing wel, in 2009, toen piraten voor de kust van Somalië regelmatig Nederlandse vrachtschepen kaaptten. Tien jaar later blijft het probleem actueel. CDA en VVD kregen vorige maand een wet aangenomen die het inhuren van private beveiliging op deze schepen mogelijk maakt. Rederijen lobbyden al jaren voor de regeling, schrijft De Telegraaf, omdat zij in vergelijking met andere Europese landen, ‘op achterstand worden gezet’.

De vijand? Werkloze vissers. Dat zijn de piraten namelijk meestal. Er zit steeds minder vis in zee, zeggen bewoners van de Somalische kust in de Correspondent. Bovendien zijn de zeeën vervuild geraakt met kernafval en kwik. De oorzaak? Enorme vistrawlers uit Rusland, Europa en Azië, dieper de oceaan in. In één middag vangen die wat een traditionele Afrikaanse kano in 56 jaar vangt. ‘Ik mis de tijden van de burgeroorlog’, zegt een visser in Sierra Leone. ‘Toen vluchtten de buitenlandse vloten weg van hier en hadden we veel vis.’

In buurland Ethiopië plunderde de bevolking de afgelopen jaren regelmatig buitenlandse landbouwbedrijven, waaronder Nederlandse. Een ‘intern conflict’, zei minister Ploumen van Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking, die Ethiopië opriep de bedrijven te beschermen. Maar een Somalische boer denkt daar anders over. Hij zegt in een uitzending van Zembla: ‘Als je het mij vraagt, dan komen de problemen

door de landonteigening.’ Deze boer spreekt uit ervaring. Ooit had hij zelf een stukje land, vertelt hij, tot hij ervan verwijderd werd. Op diezelfde grond staat nu een westers landbouwbedrijf. Hij werkt er als beveiliging, voor één euro per dag.

Veel te weinig om van te leven, blijkt uit de uitzending, over de Nederlandse bloemenkweker Sher. Ook die betaalt de tienduizend werknemers één euro per dag. Verder betaalt het bedrijf amper belasting en trekt het tweeduizend olympische zwembaden water per jaar uit een lokaal meer. Eén bloem van Sher gebruikt meer water om te groeien – 7 liter – dan een inwoner van Noord-Ethiopië per week krijgt. Nog geen jaar na de uitzending werd Ethiopië voor de zoveelste keer wereldnieuws vanwege droogte, honger, vluchtelingenstromen en sterfte.

Het kan allemaal. Sterker nog, de 130 Nederlandse bedrijven in Ethiopië krijgen subsidie van Ontwikkelingssamenwerking vanwege ‘hulp via handel’. Ook Heineken krijgt een miljoen subsidie voor bedrijfsactiviteiten in Afrika. Nog even buiten de vraag of bierconsumptie stimuleren in arme landen bijdraagt aan ontwikkeling, is Charlene de Carvalho-Heineken, bestuurder en grootaandeelhouder van het bedrijf, met een vermogen van 12,5 miljard euro de rijkste Nederlander.

VRAAG EN BEHOEFTE

Hoe kan het dat er structureel één miljard mensen honger heeft en we elke dag het eten voor drie miljard mensen weggooien? Dat we genoeg voedsel produceren voor anderhalf keer de wereldbevolking, en dat toch meer dan de helft van de mensen te weinig of te eenzijdig te eten heeft?

Geld is er genoeg. In de voedselindustrie gaat jaarlijks zo’n 6 triljoen dollar om: zes keer een miljoen keer een miljoen. Honger en voedseloverschot

ten bestaan al een halve eeuw naast elkaar. Als de mensheid voeden het doel was, had dit systeem dat doel allang bereikt. Blijkbaar gaat het dus ergens anders om.

‘We vergeten weleens dat we in een kapitalistisch voedselsysteem leven’, zegt Eric Holt-Giménez, politiek econoom en directeur van de denktank Food First. ‘Om ons voedselsysteem te begrijpen, moeten we kapitalisme begrijpen.’

Hier begint het. Maximalisatie van productie, marktaandeel en winst zijn de intrinsieke drijfveren van de spelers. Als er vraag is op een vrije markt, moet in theorie het aanbod dus vanzelf komen. Maar pas dit toe op voedsel, en we halen vraag en behoefte door elkaar. Er is een enorme vraag waar geen behoefte is, en nog veel meer behoefte onder mensen van wie de vraag niet om te zetten is in een rendabel verdienmodel. Als gevolg zal het verdienmodel voorzien in de vraag, niet in de behoefte.

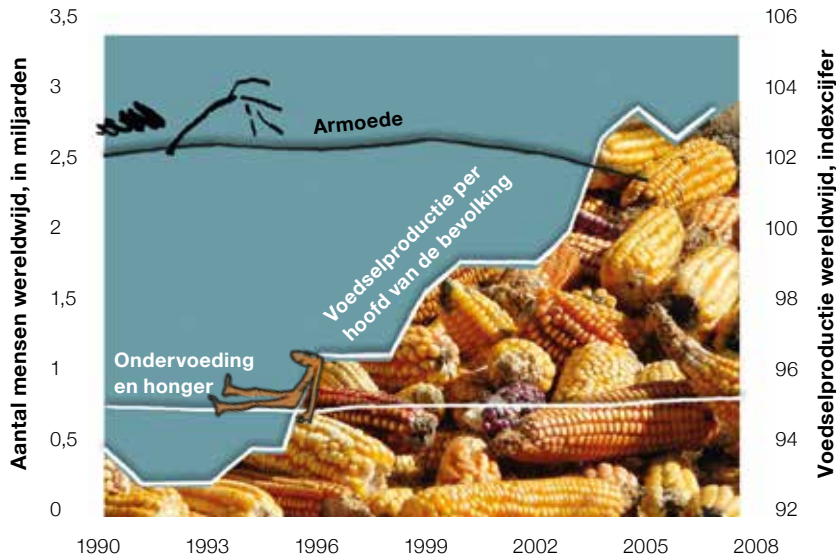
Vis en bloemen voor Europa, noodhulp en private beveiligers voor Ethiopië en Somalië. Dit voedselsysteem is niet de oplossing voor honger, zegt Holt-Giménez. Het is er de oorzaak van.

VOEDSELREGIMES

Sommige dingen lijken zo vanzelfsprekend dat je ze moet benoemen om ze te zien. De Franse filosoof Foucault gebruikt hiervoor het begrip waarheidsregime: een overtuiging die door alle instituties en individuen in een bepaalde context zo is geïnternaliseerd, dat het bestaan ervan niet eens wordt opgemerkt. Macht is het meest effectief als die is verhuld.

Trek dit door naar de politieke economie van voedsel, en je hebt het begrip voedselregime. Harriet Friedmann introduceert het begrip in de jaren tachtig, als ‘alle regels en instituties die de productie en de consumptie van voedsel bepalen’. Het systeem lijkt logisch, is haar punt.

DE WERELDWIJDE VOEDSELPRODUCTIE STIJGT VOORTDUREND, MAAR ARMOEDE, ONDERVOEDING EN HONGER DALEN NIET

Bron data: Food First, infographic: SP

Maar als je er beter naar kijkt, zie je dat het een vorm van macht is, vol inconsequenties en tegenstrijdigheden maar voordelig voor de spelers die het zelf vormgegeven hebben.

In Friedmanns werk komt het Eerste Voedselregime op met de industrialisatie van Europa en, iets later, de Verenigde Staten. De continenten kunnen zich ontwikkelen via goedkope voedselimport uit de rest van de wereld. Na de Tweede Wereldoorlog komt daar een tegenstroom bij. In dit Tweede Voedselregime produceren Europa en de Verenigde Staten volop overschotten, waarvoor ze een bestemming zoeken op de wereldmarkt. En daarom vinden ze de Derde Wereld uit.

Dat zegt de Colombiaanse antropoloog Arturo Escobar. In zijn argumentatie is de Derde Wereld een westers construct van duistere, irrationele en hulpbehoevende continenten, dat Europa en de Verenigde Staten een vrijbrief geeft om er nieuwe markten te openen en de Sovjet-Unie de pas af te snijden. Maar we hebben hier met autonome, zelfvoorzienende culturen te maken, zegt Escobar. Die worden nu juist om zeep geholpen. De gevolgen waren desastreus, betoogt Escobar. De Groene Revolutie moest de landbouw moderniseren, maar concentreerde het land bij een paar kapitaalachtige boeren en duwde de rest de jungle in. De export

van enorme voedseloverschotten voor veel te lage prijzen hielp autonome voedselstructuren volledig om zeep. Open grenzen voor kapitaal zetten aan tot export van grondstoffen en import van dure eindproducten, waardoor er in de landen zelf geen industrie op gang te krijgen was.

En dat allemaal onder de vlag van ontwikkeling.

In 1970 produceerden Afrika, Azië en Latijns-Amerika een voedseloverschot van één miljard dollar. Nu importeren de continenten voor elf miljard dollar aan voedsel, en is het aantal inwoners met honger er hoger dan ooit. Ondanks dat is de voedselproductie er gestegen, ook gemeten per hoofd van de bevolking.

In 1994 kwam, vanuit de Wereld Handelsorganisatie WTO, voedsel ook nog in de vrijhandelsakkoorden terecht. Natiestaten hebben daardoor geen middelen meer om de eigen boeren te beschermen tegen goedkope import, want dat verstoort de open wereldmarkt. Sindsdien hebben alleen al in India 200.000 kleine boeren zelfmoord gepleegd, tot wanhoop gedreven door westerse voedselgiganten die onder de marktprijs produceren, grond opkopen en zaden patenteren, en de overheid verbieden een muur op te werpen. Boerenorganisaties uit India gaan nu bijvoorbeeld tekeer tegen

Friesland Campina, die zich tegen dumprijzen op de markt aan het invechten is. 'Heel Azië drinkt straks melk van Friesland Campina', kopte het Financieel Dagblad in 2015. Maar van lokale boeren zal die niet komen.

Er klopt iets niet aan de vrije markt, zegt Philip McMichael, een collega van Friedmann. Op papier is het systeem duidelijk. Boeren over de hele wereld concurreren tegen elkaar, en wie het beste product het goedkoopste maakt, mag dat leveren zolang er vraag is, op de hele wereldmarkt. Elke boer, elke regio, zal zich dus toelagen op het product dat die daar het meest concurrerend kan leveren.

Maar een koe in de Europese Unie krijgt 2,70 euro landbouwsubsidie per dag. Dat is drie keer zoveel als een gemiddelde boer in India per dag verdient. De Europese Unie geeft dit rechtstreeks aan de boeren, als inkomenssteun, waardoor het niet in strijd is met WTO-regels. De onderbouwing is dat de Europese boeren anders failliet gaan. Maar is dat niet precies het effect dat de Europese landbouwsubsidies – 50 miljard per jaar – nu overal ter wereld op andere boeren hebben?

WERELDWIJDE HERSCHIKING

Zo herschikt de open wereldmarkt voor voedsel overal vraag, aanbod, productie en migratiestromen. In 1994 sloten Mexico, Canada en de Verenigde Staten het vrijhandelsverdrag NAFTA. Meteen daarna werd Mexico overspoeld door goedkope, gesubsidieerde mais uit de Verenigde Staten. Miljoenen Mexicaanse plattelandsfamilies gingen failliet.

Maar aan de noordgrens was werk. Na hetzelfde vrijhandelsverdrag verrezen daar steeds meer enorme fabrieken waar schoenen, kleding en elektronica voor Amerikaanse discounters tegen dumprijzen gemaakt worden, vanwege de lagere loonkosten in Mexico. Omdat deze *maquilas* een belabberde naam hebben – de grensstad Ciudad Juárez was jarenlang de stad met de meeste verkrachtingen ter wereld en staat internationaal bekend om de vele onopgehelderde moorden op vrouwen – trokken nog eens een miljoen voormalige maisboeren de grens over

om in de VS werk te zoeken.

De Mexicanen pakken onze banen af, zegt Trump nu, die van het vrijhandelsverdrag af wil. Maar de Mexicanen doen precies wat de marktideologen voorschrijven: op de wereldmarkt een competitief voordeel zoeken. Als de Verenigde Staten dankzij subsidie voor beide landen de goedkoopste mais levert, dan levert Mexico de goedkoopste arbeid.

De Andeslanden Colombia, Bolivia en Peru maakten al helemaal een bijzondere draai. Ook hier gingen in de jaren tachtig de grenzen open en de boeren failliet. Kort daarna schoot de productie van cocaïne omhoog. De boeren hadden hun plek gevonden op de wereldmarkt, waar de vraag naar cocaïne niet bij te benen was, en de Andes de enige regio ter wereld was waar de cocaplant groeide.

Sindsdien geven de Verenigde Staten miljarden dollars uit om landbouwgif over buitenlandse cocavelden uit te strooien, die ze door het openen van de grenzen voor hun eigen landbouwoverschotten mede zelf veroorzaakt hebben.

Macht is ook het kunnen bepalen wat wel of niet legaal is. Dus wel vrij verkeer van goederen en kapitaal, niet dat van personen. Wel export van wapens – 100 miljard dollar per jaar, waarvan 30 procent van de Verenigde Staten – geen export van drugs. Of in het Europese voorbeeld: wel rozen en vis uit Afrika, niet de bootvluchtelingen. En al helemaal geen piraten.

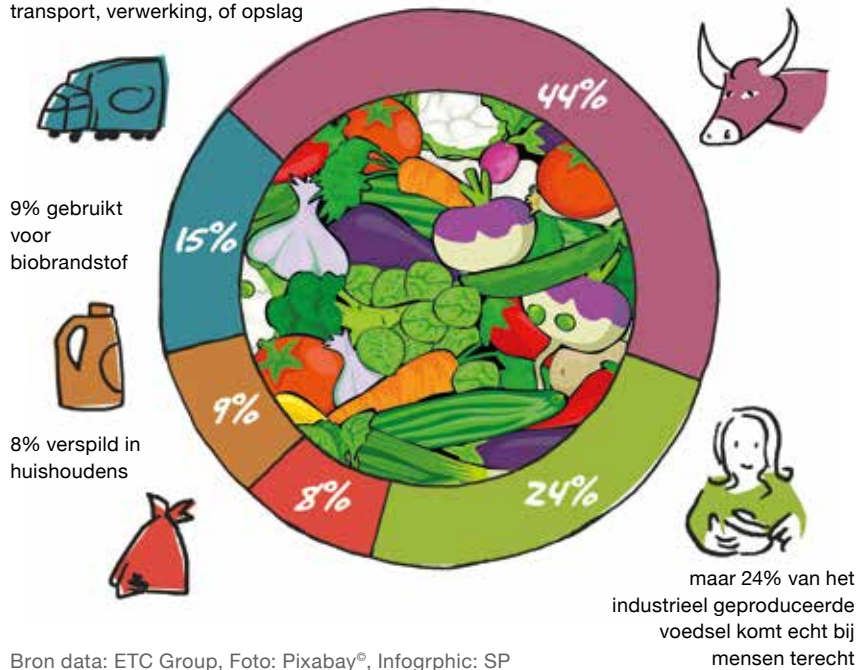
BOTSENDE STRUCTUREN

In het Derde Voedselregime, dat volgens Friedmann en McMichael begint in de jaren negentig, zijn niet landen de hoofdrolspelers, maar bedrijven. Niet waar een product groeit doet ertoe, maar van wie de grond is. De grootste exporteur van soja uit Brazilië is Cargill, een familiebedrijf uit de Verenigde Staten.

Wie bepaalt wat we eten? Twee structuren van productie botsen voortdurend, op talloze frontlinies ter wereld. De eerste structuur is agro-industrieel: die van private bedrijven, technologie, kapitaal, schaalgrootte, maximale productie en een open wereldmarkt. Deze structuur kan ook

GEBRUIK VAN VOEDSEL IN DE AGRO-INDUSTRIE

15% afgekeurd of verloren in productie, transport, verwerking, of opslag

verantwoord en duurzaam leveren, als de markt daarom vraagt. *The green capture*, noemt McMichael dit: door aan de groene wensen te beantwoorden, blijft de machtsstructuur achter ons voedsel dezelfde.

De tweede structuur is agro-ecologisch. Eigenaarschap concentreert zich niet, maar is versnipperd over talloze kleine boeren die vooral produceren voor hun directe omgeving. Boeren kunnen bestaan zonder hulp van buiten, en overleven daarmee onafhankelijk van technologie en kapitaal. Dat maakt het systeem moeilijk centraal stuurbaar, maar daarmee ook minder vatbaar voor stroomstoringen, valutaschommelingen en plantenziektes, die vooral industriële monoculturen platleggen.

De voedsellobby zet dit model systematisch weg als achterhaald, onproductief, kwetsbaar en niet in staat de wereld te voeden, zegt de ETC Group, een wereldwijde denktank over land, ecologie en voedselproductie. De waarheid is dat de agro-ecologie de wereld nu al voedt. Wereldwijd verbouwen 2,5 miljard kleine boeren het eten voor driekwart van de wereldbevolking. Dat doen ze op een kwart van het wereldwijde landbouwareaal, met twintig procent van het water, en vrijwel zonder fossiele brandstoffen.

De agro-industrie verbouwt het eten voor een kwart van de wereldbevolking. Dat doet ze met driekwart van het wereldwijde landbouwareaal en tachtig procent van het water. Praktisch alle uitstoot van broeikasgassen in de landbouw – 20 procent van de totale wereldwijde uitstoot – komt van de agro-industrie. Driekwart van de voedselproductie van dit model wordt aan dieren gevoerd of weggegooid. Daarmee lijkt juist het agro-industriële model niet in staat om duurzaam de wereld te voeden. Dat zeggen niet alleen de agro-ecologen, dat zegt ook de Wereldbank.

Voedselzekerheid is niet de inzet, zegt La Vía Campesina, een koepel met ruim 200 miljoen aangesloten boeren in 180 landen. Voedselconcerns zullen daar een privaat verdienmodel van maken. Het sleutelwoord is voedselsovereiniteit: het zelfbeschikkingsrecht van gemeenschappen om te bepalen wat men eet, wie dat maakt, hoe dat gemaakt wordt, en welke plek voedsel in een cultuur heeft.

Ontneem een boer een koe, zeggen de beleidsplannen van de voedselgiganten, en je kunt hem melk verkopen. Maar vier voedselconcerns hebben nu al het grootste deel van de wereldvoedselmarkt. Misschien is het beter als de boer die koe zelf houdt.

DE AANPAK VAN ONEERLIJKE HANDELSPRAKTIJKEN MACHT EN ONMACHT IN DE VOEDSELVOORZIENING

Tekst: Dennis de Jong en Femke Reudler Talsma

We zien het allemaal weleens: een aanbieding in de supermarkt waarbij we ons afvragen hoe daar ooit iemand geld aan heeft kunnen verdienen. Hoe kan een kip of een zak uien in hemelsnaam zo goedkoop zijn? Natuurlijk zijn we als consument blij met zo'n koopje, zeker als we krap zitten, maar tegelijkertijd voelen we aan dat er ergens onderweg ook verliezers moeten zijn. Wie zijn de verliezers in de keten van de voedselvoorziening? En wat kunnen we eraan doen?

Ons voedsel gaat over heel wat schakels voor het op ons bord ligt. Met deze zogenoemde voedselvoorzieningsketen zijn grote belangen gemoeid. Er werken in Europa ruim 47 miljoen mensen in deze sector en de totale waarde van de EU-markt voor detailhandel in voedingsproducten wordt geschat op 1,05 miljoen euro. Inwoners van de Europese Unie besteden gemiddeld 14 procent van hun huishoudelijke uitgaven aan voedsel. Het is dan ook van groot belang dat de voedselvoorzieningsketen goed en eerlijk functioneert en dat er geen oneerlijke handelspraktijken plaatsvinden.

MACHTSCONCENTRATIE

De laatste jaren zien we in heel Europa een steeds grotere machtsconcentratie bij grote bedrijven in de voedselproductiesector, vooral in de verwerkingsindustrie en de detailhandel. Het Centraal Bureau voor de Leefomgeving heeft in een rapport in 2012 die concentratie op een specifiek punt in de Nederlandse keten treffend in beeld gebracht: slechts 5 inkoopkantoren zijn verantwoordelijk voor de levering van voedsel aan 25 supermarktformules. En dat terwijl de inkopers weer inkopen bij 6.500 levensmiddelenfabrikanten, die op hun beurt weer zaken doen met ruim

65.000 boeren en tuinders. De supermarktformules beslaan vervolgens 4400 supermarktfilialen, die op hun beurt 7 miljoen huishoudens bedienen. Deze inkoopkantoren en supermarktketens hebben dus veel macht, je kunt haast niet om ze heen.

Waar veel macht zit, ligt misbruik op de loer. Oneerlijke handelspraktijken binnen de voedselvoorzieningsketen steken vooral de kop op wanneer de onderhandelingsposities ongelijk zijn, door de toegenomen marktmacht van een klein aantal multinationals. Om bij het voorbeeld van de vijf grote inkoopkantoren te blijven, die kunnen wel tegen individuele leveranciers en afnemers zeggen 'voor jou tien anderen', maar andersom gaat die vlieger niet op. De zwakste schakel in de keten heeft dan het nakijken. Vaak zijn dit de kleine boerenbedrijven. Het gevolg van oneerlijke handels-

praktijken kan zijn dat die bedrijven zich door lagere inkomsten en gebrek aan zekerheid genoodzaakt zien om te snoeien in investeringen en innovatie, bijvoorbeeld op het gebied van milieubescherming, arbeidsomstandigheden en dierenwelzijn. Oneerlijke handelspraktijken zijn daarom niet alleen nadelig voor de bedrijven zelf, maar ook voor mens, dier en milieu.

ER ZIJN SPELREGELS NODIG

Hoe kunnen we ervoor zorgen dat er een einde komt aan dergelijke oneerlijke handelspraktijken? Aan de ene kant zou het goed zijn als de macht wordt gebroken. Dat gebeurt hier en daar al, waar boeren hun producten op boerenmarkten rechtstreeks aan de consumenten aanbieden en zo alle tussenschakels uit de keten omzeilen. Ook duurzame maaltijdboxen, zoals van Willem & Drees, waarbij biologische producten

ONEERLIJKE HANDELSPRAKTIJKEN

Oneerlijke praktijken kunnen in elk stadium van de handelsrelatie voorkomen. Tijdens de onderhandelingen over een contract bijvoorbeeld. Maar ook het contract zelf kan oneerlijke elementen bevatten, of er kunnen oneerlijke en onaangekondigde wijzigingen worden aangebracht nadat het contract is gesloten.

Enkele voorbeelden die het Europees Parlement benoemt:

- Betalingsachterstanden.
- Eenzijdige wijziging van de voorwaarden van een overeenkomst, of wijziging van deze voorwaarden met terugwerkende kracht.
- Verzuimen om voldoende gedetailleerde en ondubbelzinnig geformuleerde informatie te verstrekken met betrekking tot de voorwaarden van een overeenkomst.
- Weigeren om een schriftelijke overeenkomst te sluiten.
- Plotseling en ongerechtvaardigd annuleren van een overeenkomst.
- Oneerlijke overdracht van commercieel risico.
- Eisen van betaling voor goederen of diensten die voor een van de contractpartijen geen enkele waarde hebben.
- Kosten in rekening brengen voor fictieve diensten.
- Gedwongen medewerking aan publiciteit en kosten in rekening brengen om goederen een opvallende plaats in de winkel te geven.
- Druk uitoefenen om de prijzen te verlagen.

direct van de regionale boer aan de consument worden geleverd zijn hier een mooi voorbeeld van. Maar zulke initiatieven zijn niet overal haalbaar en voor iedereen bereikbaar. Op de korte termijn zullen de marktverhoudingen in de keten dan ook niet wezenlijk verbeteren. Daarom zijn er spelregels nodig, met serieuze consequenties voor wie zich er niet aan houdt. De meningen lopen uiteen over de vraag hoe dit moet worden aangepakt. Via strakke Europese wetgeving?

SP-Europarlementariër Dennis de Jong houdt zich, als lid van de parlementaire commissie Interne Markt, al jaren met dit onderwerp bezig. Hij kiest voor een pragmatische opstelling: het is belangrijk om altijd te blijven kijken naar de praktische effecten van voorstellen, vooral voor kleine boeren en ondernemers. Worden die werkelijk beter van een voorstel voor keiharde wetgeving? Dat is nog maar de vraag. Juist wanneer de macht zo geconcentreerd is, krabt een kleine ondernemer zich wel even goed achter de oren alvorens een supermarktketen voor de rechter te slepen. Zo'n rechtszaak kan immers jaren duren en verdere samenwerking zal er niet meer inzitten. Dit heet de *fear factor* en is een serieus probleem.

Ondernemers zouden daarom meer gebaat zijn bij andere, goedkopere en meer laagdrempelige mogelijkheden, zoals bijvoorbeeld een onafhankelijke bemiddelende instantie. Het is dan wel van belang dat alle deelnemers uit de voedselvoorzieningsketen daarbij aangesloten zijn. Ook zou het mogelijk moeten zijn voor gedupeerden om een klacht vertrouwelijk in te dienen, juist om te voorkomen dat zij uit angst voor represailles geen actie ondernemen. In 2013 schreef Dennis de Jong hierover een rapport met aanbevelingen die werden overgenomen door het Europees Parlement. Daarmee steunde het parlement ook de oproep dat het mogelijk moet zijn voor kleine leveranciers om producentengroeperingen op te zetten. Zo kunnen ze een sterkere onderhande-

lingspositie innemen, zonder het meteen aan de stok te krijgen met de nationale mededingingsautoriteiten.

EIGEN INITIATIEF

In 2011 is vanuit de sector zelf een lijst opgesteld met voorbeelden van eerlijke en oneerlijke handelspraktijken in de voedselvoorzieningsketen. Alle deelnemers aan dit initiatief hebben daarbij beloofd zich te onthouden van praktijken die in de lijst als oneerlijk worden beschreven. Dit is in 2013 uitgewerkt tot een volwaardig mechanisme, dat bedoeld is om de oneerlijke handelspraktijken aan te pakken: het *Supply Chain Initiative* (SCI). Helaas bleek al snel dat de Europese koepelorganisatie van boerenbelangenorganisaties Copa-Cogeca zich weliswaar achter de principes had geschaard maar zich toch niet aansloot bij het initiatief. Met als reden dat de vertrouwelijkheid van het indienen van een klacht niet goed geregeld was, evenmin als mogelijke sancties op overtredingen van de regels. Hierdoor verloren de boeren hun interesse om mee te doen. Hoewel er inmiddels in verschillende landen proeven lopen om oneerlijke handelspraktijken aan te pakken via dit model, lijkt het SCI dan ook ontoereikend.

De druk om met wetgeving te komen neemt derhalve toe, want nog steeds worden overtredingen geconstateerd en nog steeds zit de factor angst de zwakste schakels uit de keten in de weg om voor hun belangen op te komen. In 2016 heeft het Europees Parlement opnieuw een resolutie aangenomen waarin alle EU-lidstaten worden opgeroepen om overheidsinstanties of gespecialiseerde organen op te richten of te erkennen op nationaal niveau, met de bevoegdheid om op te treden tegen oneerlijke handelspraktijken in de voedselvoorzieningsketen. Dergelijke overheidsinstanties zouden ook de bevoegdheid moeten krijgen om onderzoeken te openen en te verrichten. Op eigen initiatief en op basis van informele informatie of klachten die op vertrou-

welijke basis worden behandeld, om daarmee de angst weg te nemen.

WAT WIL DE LANDBOUW-EUROCOMMISSARIS?

Het vrijwillige SCI is nog altijd in ontwikkeling en voelt de hete adem van de Europese Commissie in de nek. De Europese commissaris van Landbouw, Phil Hogan, is namelijk van plan om wetgevende voorstellen in te dienen om de positie van met name boeren in de voedselvoorzieningsketen te verbeteren. De supermarkten zijn direct een intensieve lobby begonnen tegen mogelijke Europese wetgeving. Zij waarschuwen dat door de boeren extra te beschermen de kosten omhoog zullen gaan, met als uiteindelijk effect hogere voedselprijzen voor de consument.

Hogan hoopt in april met een voorstel te komen; hoe dat er uit gaat zien is nog niet zeker. De krampachtige reactie van de supermarkten, waarbij ze ook nog beweren dat de beschuldigingen van oneerlijke handelspraktijken anekdotisch van aard zijn, geeft aan dat de verhoudingen nog lang niet in balans zijn. Misschien zijn bij de rechter afdwingbare spelregels uiteindelijk dan toch de beste oplossing. Niet om direct naar te grijpen, maar als laatste middel, wanneer ook de vriendelijke weg via bemiddeling niet loopt. Het is mogelijk dat, juist door het invoeren van een wet, meer spelers in de voedselketen zich bij initiatieven als het SCI aansluiten, waardoor deze vorm van bemiddeling effectiever wordt en een gang naar de rechter niet nodig is.

De tijd is aangebroken om de macht van de multinationals te breken. De SP pakt dit bij voorkeur zodanig aan dat het voor kleine en zwakke schakels in de keten eenvoudig is om oneerlijke handelspraktijken aan de kaak te stellen en deze op te lossen. Het is afwachten waar de Eurocommissaris mee gaat komen. Dit wordt zeker vervolgd.

DE VOEDSELINSPECTIE IS UITGEBEEND

Tekst: Eduard van Scheltinga Foto: Ger Loeffen / Hollandse Hoogte®

Regelmatig hebben we te maken met een voedselaffaire. Vrijwel elke keer is een van de conclusies dat de voedselinspectie door de Nederlandse Voedsel- en Warenautoriteit (NVWA) niet deugt. Voorheen werd de inspectie uitgevoerd door de veelgeprezen Keuringsdienst van Waren. Wat is er met de inspectie gebeurd? Voor zijn boek *Uitgebeend* ploos onderzoeks-journalist Marcel van Silfhout het uit.

› **Hoe is de alom gerespecteerde Keuringsdienst van Waren van twintig jaar geleden veranderd in de gewantrouwde NVWA van nu?**

‘De Keuringsdienst van Waren was in binnen- en buitenland een gerenomeerd instituut. Uit onderzoeken bleek dat Nederlanders heel veel vertrouwen hadden in de keuringsdienst. De kracht van de dienst zat in de goed opgeleide inspecteurs met hun koffertje. Zij kwamen bij bedrijven over de vloer en namen monsters van het voedsel voor inspectie. Zoals een inspecteur mij vertelde: “Als je een monster nam en je zag degene tegenover je van kleur verschieten, dan wist je eigenlijk al wel hoe laat het was.”

Er is daar een ongelooflijk ongeluk gebeurd. In *Uitgebeend* beschrijf ik hoe het ministerie van Landbouw met een soort staatsgreep in 2003 de keuringsdienst naar zich toetrok. Daarna volgde de ene na de andere mislukte fusie, mer verstrekkende gevolgen. Er worden geen monsters meer in de bedrijven genomen. De NVWA controleert vooral op papier of het bedrijf zichzelf wel goed gecontroleerd heeft.

Het bewijst dat de overheid daadwerkelijk iets kapot kan bezuinigen en reorganiseren. Vooral door een combinatie van fusies, reorganisaties en bezuinigingen, het liefst gelijktijdig. Na het verschijnen van mijn boek in 2014 is de situatie bij de voedselinspectie alleen nog maar slechter

geworden. Ik maak op dit moment niet voor niets een vervolg.’

In *Uitgebeend* beschrijft Marcel van Silfhout alle veranderingen die de keuringsdienst de afgelopen jaren heeft ondergaan. In 2003 verhuisde de dienst van het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport naar het ministerie van Landbouw. Sinds 2003 is de Keuringsdienst van Waren gefuseerd met de Rijksdienst voor de keuring van Vee en Vlees (RVV), Plantenziektkundige Dienst en de Algemene Inspectiedienst. Na een aantal keer van naam gewisseld te zijn, werd deze in 2012 de Nederlandse Voedsel- en Warenautoriteit (NVWA). De manier waarop de fusies zich voltrokken, verklaart de titel van Van Silfhouts boek. Van de 1.000 mensen die oorspronkelijk bij de Keuringsdienst van Waren werkten zijn er in 2013 nog maar 240 bij de NVWA over. Terwijl er zo’n 100.000 Nederlandse voedsel- en horecabedrijven gecontroleerd moeten worden.

Waar dat allemaal toe leidt blijkt uit de feiten over de paardenvleesaffaire die Marcel van Silfhout boven tafel heeft gekregen. ‘Het gesjoemel met paardenvlees had in Nederland op tijd

‘Ik pleit voor de terugkeer van het mannetje met de koffer’

ontdekt kunnen worden. In 2010 zat een aantal medewerkers bij de inspecteur-generaal en zij zeiden dat er geïnvesteerd moest worden in onderzoek naar de paardenvleessector. Ze vermoedden dat het niet op orde was en dat er behoorlijke risico’s konden ontstaan. De inspecteur-generaal heeft toen gezegd dat het niet ging gebeuren, want dergelijk onderzoek was wegbezuinigd. Er werd niet meer tegen oneerlijke handel en

voedsel fraude opgetreden. Alleen als de volksgezondheid in gevaar kwam werd nog onderzoek gedaan. Uiteindelijk kregen we de paardenvleesaffaire.’

› **Welk effect had jouw boek toen het in 2014 uitkwam?**

‘De analyse uit het boek is door vrijwel iedereen overgenomen. Gek genoeg niet door VVD en CDA, terwijl deze partijen toch wel hoofdschuldig zijn aan het kapotmaken van de dienst. *Uitgebeend* heeft de NVWA wel wat uit de wind gezet. Het werd duidelijk dat de politiek wel kan hakken op de NVWA, maar dat de problemen bij de dienst toch echt allemaal door politiek Den Haag veroorzaakt zijn. Natuurlijk heeft ook het bedrijfsleven de nodige steken laten vallen. Keer op keer blijkt zelfregulering daar maar niet te werken. Een resultaat van het boek was dat de voedselinspectie 30 miljoen euro minder hoefde te bezuinigen. Daar zijn 160 mensen van aangenomen.

Ook voor het CDA en de VVD is het van belang dat we weer een goed functionerende voedselinspectie hebben. Het heeft niks te maken met morele verontwaardiging, het is een *business issue*. Als men er zo trots op is dat Nederland de tweede voedselexporteur ter wereld is, dan is een goede inspectie cruciaal. Met een voedselramp die een dode veroorzaakt is de reputatie van Nederlands voedsel direct niets meer waard.’

› **Bij elke voedselaffaire hebben we het over een incident, maar je stelt dat er structurele problemen zijn. Wat is er aan de hand?**

‘Het algemene patroon dat erachter zit is de *race to the bottom* die we in Nederland met ons voedsel hebben. 11 procent van ons inkomen gaat nog maar naar eten. Ik ga niet zeggen dat het weer net als vroeger 30 procent moet zijn. Maar een ei kost op dit moment net zoveel als in de jaren vijftig; zeven eurocent. Wat je nu ziet is eigenlijk voedsel fraude

de. Zoals met de fipronil die vorig jaar in eieren werd aangetroffen. Een verboden middel om bloedluis bij kippen te bestrijden. Er wordt gebruik gemaakt van een verboden middel om maar veel te kunnen blijven produceren zonder al te veel onkosten te hebben. We hebben in de race to the bottom de bodem bereikt en nu hebben we ook de kruipruimte nog ontdekt. Het is een systeemfalen. We gaan waarschijnlijk nog meer “incidenten” met voedsel krijgen dan we nu hebben.

En als er een volksgezondheidsbelang tegenover een economisch landbouwbelang staat, dan gaat altijd het economisch belang voor. Dat werd helemaal duidelijk met de uitbraak van Q-koorts. De geitenhouders zijn gecompenseerd voor hun schade, maar de slachtoffers hebben geen excuses van de overheid gekregen en geen financiële genoegdoening ontvangen. Terwijl er zeker 400 à 500 mensen chronisch ziek zijn door de Q-koorts. Zij kampen met hevige vermoeidheid. Er is alleen een algemeen fonds uitgekeerd van 10 miljoen euro voor onderzoeken naar de ziekte. Dat is echt ongelooflijk.’

› **Ondertussen wordt er vaak gezegd dat ons voedsel nog nooit zo veilig is geweest.**

‘Het is een paradox. Aan de ene kant kun je makkelijk zeggen dat ons voedsel nog nooit zo veilig was als nu. Aan de andere kant hebben we er door de schaal- en volumevergroting meer last van als er wat fout gaat. Een inspecteur maakt onderscheid tussen gevaar en risico. Een zwembad in een tuin is bijvoorbeeld een gevaar. Als er een kind naast loopt, dan wordt het een risico. Vroeger werd de koe om de hoek geslacht. Als daar wat mee was, dan werden er hooguit 100 man in het dorp behoorlijk ziek van. Nu zijn de processen van een totaal andere omvang. De fipronil in de eieren was geen volksgezondheidsrisico. Maar stel dat het een evident schadelijke stof was, dan hadden we de eieren tot aan Tokyo terug moeten halen. Door de schaalvergroting in onze voedselvoorziening hebben we nu een heel groot zwembad, met heel veel kinderen eromheen. En zie daar maar eens als inspectie op te handhaven. Mensen weten ergens ook wel hoe lastig dat is en dat geeft ze een naar gevoel over onze voedselvoorziening.’

› **Hoe helpen we de voedselinspectie er weer bovenop?**

‘Het is een enorme puinhoop bij de NVWA. Misschien moeten we dat feit gewoon accepteren en de NVWA op de schop nemen. Ik heb die vraag

voorgelegd aan de inmiddels tachtigjarige oud-directeur Frans Schuring. Hij heeft de Keuringsdienst van Waren destijds tot het gerenommeerde instituut gemaakt dat we hadden. Hij zei dat het weer moet worden opgeknipt in de autonome, los van elkaar staande divisies: Keuringsdienst van Waren, Plantenziektenkundige Dienst, Algemene Inspectiedienst en RVV.

Ik pleit in ieder geval voor de terugkeer van het mannetje met de koffer. Met daarin de meest moderne technologie. Voor veel zaken heb je tegenwoordig geen compleet laboratorium meer nodig, maar volstaat een controle met mobiele apparatuur. Niet langer alleen controle op papier, maar de bedrijven in en monsters nemen. Het is nodig om een club van zo’n twintig man te hebben, de crème de la crème van de inspectie, die voedselbedrijven grondig kan onderzoeken. Alleen al het bestaan daarvan en de kans dat je onderzocht wordt, helpen om voedselbedrijven in het gareel te houden.’

Marcel van Silfhout is onderzoeksjournalist en schreef het boek *Uitgebeend* over de Nederlandse voedselinspectie. Voorheen werkte hij voor de televisieprogramma’s Zembla, Uitgesproken, De Ombudsman en KRO Reporter.

EEN NIEUWE REVOLUTIE IN DE LANDBOUW IS NODIG

Tekst: Frank Futselaar

Het is niet overdreven te stellen dat in het jaar dat ik nu woordvoerder Landbouw voor de SP ben, de sector van de ene op de andere crisis is gestuit. Stalbranden, fipronil-eieren, mestfraude, melkveefraude: het is duidelijk dat er grote problemen zijn in de Nederlandse landbouw. Dat kan en moet anders.

Voor de SP in de Tweede Kamer zijn er in het algemeen vier brede prioriteiten aan te wijzen op het gebied van landbouwbeleid waar wij ons vol voor inzetten, zowel binnen als buiten het parlement.

GEZONDHEID EN LEEFOMGEVING

De eerste prioriteit ligt bij volksgezondheid en leefomgeving. Nederland is een van de dichtst bevolkte gebieden ter wereld, maar tegelijk ook een van de landen met de hoogste veedichtheid. Dat geldt zeker voor deelgebieden als de Peel en de Gelderse Vallei. Deze combinatie van veel mensen en dieren, op een klein stukje grond, brengt grote risico's met zich mee. In de eerste plaats voor de volksgezondheid. Helaas kennen wij deze risico's in Nederland sinds de grote uitbraak van Q-koorts in 2007 maar al te goed. Met voor zover bekend 74 doden (het werkelijke aantal zou nog weleens aanmerkelijk hoger kunnen liggen) en duizenden zieken, is dit een van de grootste rampen uit de naoorlogse geschiedenis. Q-koorts is een infectieziekte die afkomstig is van de intensieve geitenhouderij maar kan overspringen van geiten op mensen. De reactie van de Nederlandse overheid op de uitbraak was buitengewoon slap. Vanwege de belangen van de sector werden de risico's voor de volksgezondheid lange tijd niet onderkend. Ook de Nationale Ombudsman heeft dit bevestigd. Pas in 2017, tien jaar na de uitbraak, kwamen er voor het eerst excuses van

het kabinet en werd er iets van financiële compensatie beschikbaar gesteld – al is het nog afwachten welke vorm deze precies krijgt. Mijn voorganger als landbouwwoordvoerder namens de SP, Henk van Gerven, heeft hier terecht steeds op aangedrongen.

De gezondheidsproblemen beperken zich niet tot Q-koorts. Uit recent onderzoek blijkt bijvoorbeeld dat er een duidelijk verband is tussen longklachten en geitenhouderijen. De provincies Noord-Brabant en Gelderland hebben daarop besloten tot een uitbreidingsstop voor deze tak van veehouderij. De andere grote geitenprovincies, Limburg en Overijssel, hebben dat echter niet gedaan, wat onverantwoord is voor de volksgezondheid. Ook in de Tweede Kamer heeft de SP meerdere malen gepleit voor een maximering van geitenaantallen, maar tevergeefs.

De gezondheidsproblemen beperken zich helaas ook niet tot geiten. Bij pluimveehouders komt veel fijnstof vrij, en is vogelgriep (dat ook op mensen kan overslaan) inmiddels een jaarlijks terugkerend fenomeen. Ook bij varkens is een ziekte-uitbraak die kan overslaan op mensen een voortdurend risico, vooral als er grote aantallen varkens in de buurt van mensen leven.

Naast volksgezondheid is ook de leefomgeving een belangrijk onderwerp. Want ziekte is niet de enige overlast die de intensieve veehouderij kan geven. Geur is bijvoorbeeld ook een groot en groeiend probleem. Natuurlijk is het normaal dat plattelandsbewoners weleens mest ruiken, maar de voortdurende stank van megastallen is van een andere orde – en voor veel mensen in de omgeving niet te verdragen. Het is dan ook logisch dat steeds meer actiegroepen opstaan tegen verdere groei van de intensieve veehouderij in hun omgeving, vaak gesteund of zelfs op initiatief van de lokale SP-afdeling. De

SP Apeldoorn is een mooi voorbeeld van een afdeling die het dankzij actievoeren gelukt is om een megastal tegen te houden.

Omwonenden die een einde willen aan de ongeremde groei van megastallen, vangen vaak bot bij hun gemeente. Dat is soms door onwil (het CDA is vaak sterk in veedichte gebieden), maar ook omdat gemeenten vaak niet de juridische middelen hebben om in te grijpen. Met name de provincie Noord-Brabant, waar de SP meebestuurt, heeft vaak gevraagd om extra wetgeving om het probleem te kunnen aanpakken. Het kabinet heeft echter aangekondigd niets te willen doen. Daarom heb ik deze maand een initiatiefwet ingediend: de Wet veedichte gebieden. Deze wet zal provincies de mogelijkheid geven om op grond van volksgezondheids- en leefbaarheidsargumenten de veestapel in een bepaald gebied te beperken of te verkleinen. Dat betekent ook dat geen bestuurder zich meer achter de wet kan verschuilen om niets te doen aan het probleem. Als onze initiatiefwet wordt aangenomen hebben provincies en gemeenten voortaan de middelen om het probleem echt aan te pakken.

DIERENWELZIJN

Ook dierenwelzijn heeft grote prioriteit voor de SP. 'Een dier is meer dan een lap vlees' is altijd ons credo geweest. Wij hebben dan ook een lange traditie op dit gebied. Zo is het aan het aanhoudende werk van Krista van Velzen te danken dat in 2024 de verschrikkelijke nertshouderij eindelijk definitief verboden wordt. Helaas zijn er nog veel meer misstanden in de intensieve veehouderij. Bijna elke maand verschijnen er weer schrijnende beelden van dieren die onder erbarmelijke omstandigheden in stallen moeten leven. Het is dus ook zaak om voortdurend deze misstanden in de Tweede Kamer en daarbuiten aan de orde te stellen.

DE ONGELIJKE VERDELING VAN LANDBOUWGROND IN EUROPA

3% van de landbouwbedrijven bezit 52% van de landbouwgrond

75% van de landbouwbedrijven bezit 11% van de landbouwgrond

Bron: Transnational Institute (TNI). Bewerking: SP

De problematiek is zo groot en zo breed dat zich bijna elke week wel weer een ander onderwerp aandient. Dat kan het afknippen van varkensstaarten zijn (officieel al 25 jaar verboden, maar nog steeds gangbare praktijk), of het ontbreken van zwemwater voor eenden die in een stal worden gehouden. Daarbij is er een onderwerp dat alle aandacht verdient en dat zijn de stalbranden. Elk jaar breekt Nederland weer het record wat betreft het aantal dieren dat is omgekomen bij afgebrande stallen. In 2017 werd een nieuwe piek bereikt, met 229 duizend omgekomen dieren. En hoewel de piek normaal in de zomer ligt, hebben we ook dit jaar alweer een aantal grote branden gehad. Dit is onacceptabel. Een nieuw actieplan hiertegen is dringend nodig. De meest voor de hand liggende maatregelen zijn betere veiligheidseisen voor bestaande en nieuwe stallen en jaarlijkse controles door de brandweer. Als het kabinet niet met maatregelen komt, zal de SP nog voor de zomer met voorstellen komen.

Twee jaar geleden heeft Henk van Gerven namens de SP al een initiatiefwetsvoorstel ingediend voor verplichte weidegang. Het kabinet wil er nog niet

aan, maar wat de SP betreft hoort elke koe een deel van het jaar in de wei te staan. De enige bedrijven voor wie dit onhaalbaar is, zijn de enorme megastallen die niet genoeg grasland hebben om hun koeien te weiden. Van dergelijke bedrijven willen we af, dus hier gaan we mee door. Datzelfde geldt voor onderwerpen als de veel te lange dierentransporten en problemen bij slachterijen.

Niet alles op dierenwelzijnsgebied is negatief. Ik was onlangs bij Kipster in Venray, een zeer modern pluimveebedrijf met een grote mate van dierenwelzijn en met een mooie filosofie van kringlooplandbouw. Bij Kipster hebben de kippen de ruimte en kunnen ze naar buiten. Bovendien worden daar – anders dan bij de meeste eierproducenten – haantjes niet direct vergast, maar gewoon grootgebracht. Een mooi voorbeeld van een concept dat hopelijk veel navolging krijgt.

NATUUR EN MILIEU

Een derde prioriteit is de grote druk van de landbouw op het milieu. Ook hier staan veel seinen op rood. Er is terecht veel aandacht voor het

afnemende aantal insecten en de teruglopende vogelstand en natuurkwaliteit in Nederland. We zien hier een tweetal grote problemen: landbouwgif en mestoverschotten. Als SP doen wij er alles aan om landbouwgif zoveel mogelijk uit ons land te weren, al stuiten we daarbij steeds weer op tegenstand in de Tweede Kamer en in Europa. Onder andere het veelgebruikte gif glyfosaat en de zogenaamde neonicotinoïden, onder andere verantwoordelijk voor bijensterfte, moeten we zo snel mogelijk vervangen door natuurvriendelijke alternatieven. Die zijn er ook.

Gelukkig is er wel steeds meer aandacht voor de zogenaamde 'natuurinclusieve' landbouw. Door geen gif te spuiten en bijvoorbeeld kruiden in je grasland toe te staan of door bloemrijke akkerranden en houtwallen aan te leggen, kun je de biodiversiteit in het landelijk gebied enorm verbeteren. Waar vroeger agrarisch natuurbeheer toch vooral een bron van subsidie voor boeren was, zien we nu op steeds meer plekken dat er echt werk van gemaakt

MEGA STAL?

GEKKIGEIT!

SP.

Illustratie Matthias van Hunnik

wordt. Wel zal dit veel breder moeten worden ingezet, willen we de natuur in Nederland daadwerkelijk verbeteren.

We zijn ons water en onze bodem echter niet alleen aan het vergiftigen met chemisch gif, maar ook met te veel stikstof. Dit is een direct gevolg van het enorme mestoverschot in Nederland. Wij produceren simpelweg te veel mest om in ons eigen land kwijt te kunnen. Met als gevolg dat er veel te veel stikstof in ons water en in onze grond zit, met alle consequenties van dien. In Oost-Brabant hebben al verschillende waterwinbedrijven locaties moeten sluiten, omdat het water te veel stikstof bevatte. En onze bijzondere natuurgebieden worden aangetast door diezelfde stikstof, waardoor unieke stukjes Nederland dreigen te verdwijnen. Daar komt nog het probleem van

grootschalige mestfraude bovenop. Linksom of rechtsom zal de veestapel in Nederland daarom kleiner moeten worden, simpelweg omdat ons land de mestdruk niet aankan.

BREEK DE KETEN

Misschien wel het lastigste van alles wat er gedaan moet worden, is het hervormen van het landbouwsysteem in zijn totaliteit. Boeren worden in toenemende mate gedwongen zich aan te passen aan de eisen van de keten waarin ze zich bevinden. En zoals overal in onze maatschappij, heersen hier de wetten van het kapitaal. De grote winsten worden niet gemaakt door melkveehouders, maar bijvoorbeeld door de diervoederindustrie en de grote exportbedrijven. Individuele boeren staan bijna machteloos tegenover de Unilevers en de super-

markten. Alles rond de landbouw, of het nu de banken zijn of de agrarische hogescholen, is nog steeds vrijwel volledig gericht op een zo groot mogelijke productie tegen een zo laag mogelijke prijs. Die denkwijze moet doorbroken worden.

Dat is een strijd die op verschillende fronten gestreden moet worden. Dat moet wereldwijd, waarbij we de dumping van goedkoop voedsel in ontwikkelingslanden en de import van soja als diervoeder naar Europa moeten tegengaan. Dat moet binnen Europa, waar het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid niet langer gericht moet zijn op productievergroting, maar op echte vergroening. En dat moeten we nationaal doen, bijvoorbeeld door te zorgen dat onze supermarkten niet langer voedsel voor stuntprijzen verkopen, dat ons agrarisch onderwijs moderniseert zodat de aandacht niet eenzijdig op productieverhoging wordt gelegd, en dat de macht van de grote ketens zoveel mogelijk wordt gebroken.

Het is hier van belang om ook perspectief te bieden aan de landbouw. Boeren voelen zich nu vaak het slachtoffer van campagnes waarin zij de schuld krijgen van bijna alle maatschappelijke problemen. We moeten daarom naar een systeem waarbij een eerlijke prijs voor een eerlijk product mogelijk is en waar boeren volgens biologische, natuurinclusieve en circulaire methodes (waarbij eigen veevoer wordt geproduceerd en mest op eigen grond wordt verspreid) ook echt lonen. Dat kan bijvoorbeeld door afspraken te maken over minimumprijzen voor melk in de supermarkt en over verplichte weidegang.

De afgelopen zeventig jaar is er hard gewerkt om de Nederlandse landbouw de meest efficiënte ter wereld te maken. Dat is gelukt. Maar de prijs die wij er als samenleving voor betalen is te hoog geworden. Daarom is een nieuwe revolutie in de landbouw nodig, die de Nederlandse boeren laat voorlopen in kwaliteit van leefomgeving, dierenwelzijn, natuurbeheer en voedsel. Dat is de landbouw waar de SP naartoe werkt.